

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет управління персоналом, соціології та психології
Кафедра педагогіки та психології**

Освітньо-професійна програма «Економічна та соціальна психологія»

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія

Форма навчання: очна (денна)

**КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА
на тему «ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОНФОРМНОЇ ПОВЕДІНКИ
СТУДЕНТІВ»**

студентки Софії Олександрівни Юношевої

(підпис)

Науковий керівник: к.психол.н., доцент Вельдбрехт О.О.

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною комісією (ЕК) з атестації
здобувачів вищої освіти**

Завідувачка кафедри: д.п.н., проф.
Марина АРТЮШИНА

(підпис)

Київ-2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет управління персоналом, соціології та психології
Кафедра педагогіки та психології

Освітньо-професійна програма «Економічна та соціальна психологія»

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

_____ Ліна КОЛЕСНІЧЕНКО
(підпис) (ім'я, прізвище)

«...» _____ 2023р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки та
психології

_____ Марина АРТЮШИНА
(підпис) (ім'я, прізвище)

«....» _____ 2023р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

студентці Софії Олександрівні Юношевій

очної (денної) форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Психологічні чинники конформної поведінки студентів»

**Тему затверджено наказом ректора Університету від «30» жовтня 2023 р.
№ 1994-ст**

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах вітчизняних та зарубіжних вчених, статистичних даних, а також інтернет-джерелах з теми дослідження.

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	Конформізм: поняття, види та чинники.
Розділ 2	Емпіричне дослідження психологічних чинників конформної поведінки студентів.
Об'єкт дослідження:	конформна поведінка як соціально-психологічне явище.

Предмет дослідження:	психологічні чинники конформної поведінки студентів.
-----------------------------	--

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	теоретично та емпірично обґрунтувати психологічні чинники конформної поведінки студентів.
---	---

Конкретні завдання, які студент повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1	На основі огляду наукової літератури сформулювати сутність явища конформізму (конформності, конформної поведінки); окреслити різновиди соціального впливу.
	Визначити індивідуально-психологічні властивості, що обумовлюють прояви конформної поведінки особистості.
У розділі 2	Провести емпіричне дослідження у вибірці студентів, проаналізувати та описати основні тенденції.
	Виявити кореляції між показниками конформності та окремими особистими рисами: сприйняттям соціальної підтримки та толерантністю до невизначеності.

**Завдання підготував
науковий керівник**

_____ **Олена ВЕЛЬДБРЕХТ**
(підпис) (ім'я, прізвище)
« _____ » _____ 2023р.

Завдання одержала студентка

_____ **Софія ЮНОШЕВА**
(підпис) (ім'я, прізвище)
« _____ » _____ 2023р.

Реферат

Психологічні чинники конформної поведінки студентів

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 58 сторінок, 12 таблиць та 7 рисунків, список використаних джерел з 37 найменувань, 7 додатків.

Об'єктом дослідження є конформна поведінка як соціально-психологічне явище.

Предметом дослідження є психологічні чинники конформної поведінки студентів.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи - теоретичне та емпіричне обґрунтування психологічних чинників конформної поведінки студентів.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

1. На основі огляду наукової літератури сформулювати сутність явища конформізму (конформності, конформної поведінки); окреслити різновиди соціального впливу.
2. Визначити індивідуально-психологічні властивості, що обумовлюють прояви конформної поведінки особистості.
3. Підібрати діагностичні інструменти, щоб виміряти схильність до конформності та її психологічні детермінанти.
4. Провести емпіричне дослідження у вибірці студентів, проаналізувати та описати основні тенденції.
5. Виявити кореляції між показниками конформності та окремими особистими рисами: сприйняттям соціальної підтримки та толерантністю до невизначеності.

Основні методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз наукової психологічної літератури з теми; синтез, порівняння та узагальнення поданого матеріалу.
- *емпіричні*: Опитувальник креативної поведінки (CBQ III) С. Попека, «Список оцінки міжособистісної підтримки» (ISEL-12) Ш. Коена, «Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки» (MSPSS) Г. Зімета, «Шкала інтолерантності до невизначеності» (IUS – 12) Н. Карлетона (в адаптації Г. Громової).

методи математично-статистичної інтерпретації: описові статистики, порівняльний аналіз – параметричні і непараметричні критерії (однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA), критерій Манна-Вітні, тест Крускала-Волліса), кореляційний аналіз за коефіцієнтом кореляції Пірсона, експлораторний факторний аналіз (метод максимальної правдоподібності з Варімакс-обертанням).

Основні результати дослідження. На основі проведенного емпіричного дослідження виявлено чинники, що впливають на рівень конформності в українських студентів, зокрема: рівень інтолерантності до невизначеності, рівень гнітючої тривоги, сприйняття соціальної підтримки та її компоненти: підтримка приналежністю та матеріальна підтримка. Встановлено, що з-поміж компонентів нонконформної поведінки студентів найсильніше проявлені два: *толерантність* – повага до права інших людей на власну думку, погляди і переконання та *самокритика* – схильність до підвищеного аналізу і критичного мислення.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані результати і висновки можуть бути використані дослідниками в своїх наукових дослідженнях. Використання поданих в роботі перекладених іноземних методик значно розширить можливості українських дослідників у вивченні явищ конформності, креативності та соціальної підтримки (що є основою для майбутньої адаптації).

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи – 2024.

Рік захисту роботи – 2024.

Ключові слова: *конформна поведінка, конформність, соціальний вплив, чинники конформної поведінки.*

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА
про кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувачки факультету управління персоналом, соціології та психології
освітньо-професійної програми «Економічна та соціальна психологія»
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
Юношевої Софії Олександрівни
на тему: «Психологічні чинники конформної поведінки студентів»

1. Актуальність теми:

Кваліфікаційна робота С. О. Юношевої присвячена вивченню психологічних чинників конформної поведінки студентів, що є важливою темою в умовах сучасної освітньої та соціальної динаміки. Її актуальність зумовлена передусім необхідністю адаптації, соціалізації, самоствердження та самореалізації студентів в освітньому просторі університету, а також потребою у формуванні здорового навчального середовища, яке сприятиме індивідуальному розвитку студентів.

2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи.

В роботі знайшли відображення розвинені фахові компетенції здобувачки: здатність оперувати понятійним апаратом психології, самостійно збирати та опрацьовувати теоретичну інформацію з різних джерел; самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження; шукати й застосовувати валідний психометричний інструментарій; аналізувати та систематизувати одержані емпіричні результати, критично оцінювати їх достовірність, формулювати аргументовані висновки та презентувати результати власних досліджень. Під час роботи С. О. Юношева виявила глибоке розуміння природи функціонування соціально-психологічних явищ, ініціативність та зацікавленість у власному професійному розвитку. Матеріали дослідження були обговорені в ході 91-ої щорічної студентської конференції «Інноваційні проєкти для економічного відродження та конкурентного розвитку України» (психологічна платформа), отримали схвальні відгуки фахівців.

3. Наявність самостійних розробок автора

Студентка вдало застосувала сучасну методологію психологічного дослідження, здійснила перші кроки до адаптації західних інструментів дослідження соціальної підтримки, нонконформізму та креативності студентів. В аналізі отриманих даних чітко простежується авторська фахова позиція.

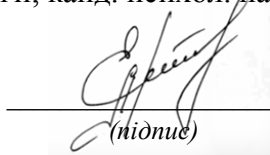
4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій

Теоретичні висновки роботи розширюють розуміння психологічних механізмів соціального впливу та конформної поведінки. Висновки емпіричного дослідження корисні для викладачів, організаційних та соціальних психологів, оскільки вони розкривають можливості створення сприятливих умов для розвитку індивідуальності та креативності особистості. Запропоновані автором відомості можуть допомогти у розробці програм підтримки студентів, що сприяють їх стійкості до тиску групи, збереженню особистісної автономії, розвитку творчих здібностей.

5. Наявність недоліків: своєчасне подання науковому керівнику частин кваліфікаційної роботи.

6. Оцінка (в балах) виконаного наукового дослідження з обґрунтуванням та допущення кваліфікаційної бакалаврської роботи до захисту перед ЕК. Виконана робота переконливо свідчить про високий рівень теоретичної, наукової та практичної підготовки здобувачки. Завдання дослідження виконані вчасно та в повному обсязі. Робота має чітку логіку, її оформлення відповідає вимогам до наукових звітів. Усе вищезначене дозволяє рекомендувати кваліфікаційну роботу Юношевої С. О. до захисту перед ЕК та пропонувати оцінку «відмінно» (60 балів від наукового керівника відповідно критеріїв оцінювання кваліфікаційної бакалаврської роботи).

Науковий керівник: доцентка кафедри педагогіки та психології, канд. психол. наук

(підпис)

О. О. Вельдбрехт

16 червня 2024 р.

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувачки вищої освіти ОПП «Економічна та соціальна психологія»
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
Софії Олександрівни Юношевої
(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема: «Психологічні чинники конформної поведінки студентів»

Актуальність теми кваліфікаційної бакалаврської роботи і доцільність її розроблення

Тема дослідження відображає актуальні соціальні виклики, що стоять перед молоддю в період професійного навчання. Середовище університету стає місцем інтенсивної міжособистісної взаємодії та соціалізації особистості на порозі дорослішання. Конформна (нонконформна) поведінка може впливати на академічні успіхи, особистісно-професійний розвиток та соціальну інтеграцію студентів. Необхідність адаптації до освітнього середовища та посилення групової динаміки в освітніх практиках підкреслюють потребу в дослідженні психологічних механізмів конформізму. Результати дослідження сприятимуть розробці ефективних навчально-виховних стратегій, що допоможуть студентам зберігати індивідуальність і успішно взаємодіяти в групі, сприяючи створенню здорового освітнього середовища.

Якість проведеного дослідження

Робота виконана на високому кваліфікаційному рівні, що відображається в чіткому визначенні предметної спрямованості, завдань дослідження та наукових припущень; всебічному теоретичному обґрунтуванні проблеми конформізму, підборі ефективних інструментів збору емпіричних даних, залученні достатньо великої вибірки, комплексному використанні методів математичної статистики. Здобувачка продемонструвала глибоке розуміння актуальності проблеми, врахувала класичні теорії та сучасні наукові погляди на психологічні механізми соціальної поведінки молоді. Це дозволило отримати надійні значущі результати, що робить висновки дослідження науково обґрунтованими та цікавими для подальших теоретичних та прикладних розробок. Загалом, дослідження є вагомим внеском у розуміння психологічних чинників конформної поведінки студентів та має значний потенціал для впровадження в освітній практиці. За рівнем та обсягом знань, умінь, інших компетентностей кваліфікаційна робота Юношевої С. О. повністю відповідає вимогам галузевого стандарту вищої освіти та профілю освітньо-професійної підготовки.

Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи

Слід відзначити ґрунтовний теоретичний аналіз предмету дослідження, що спирається передусім на англomовні наукові джерела. В емпіричному дослідженні використані сучасні опитувальники, три з яких здобувачка самостійно переклала українською мовою. До опитування залучено вибірку 114 студентів різних університетів України. Для обробки даних використано складні математичні процедури, зокрема експлораторний факторний аналіз змісту методики, однофакторний дисперсійний аналіз з апостеріорним множинним порівнянням тощо. Ці методи використано доречно та грамотно. Аналіз отриманих емпіричних результатів свідчить про глибоке та всебічне розуміння розглянутих соціальних процесів.

Зауваження

Проведена робота залишає відкритим питання про психометричні властивості використаних опитувальників. Але це не знижує цінності та якості проведеного дослідження. Поставлені завдання виконані студенткою у повному обсязі.

Практична значимість висновків і рекомендацій

Встановлені типові прояви конформної поведінки студентів: схильність до самокритики поєднана з повагою до думок і переконань інших людей. Поглиблене й уточнене знання про чинники, які впливають на рівень конформності студентів: рівень інтолерантності до невизначеності та сприйняття соціальної підтримки.

Загальний висновок: робота є самостійним завершеним дослідженням, що відповідає освітньо-кваліфікаційному рівню бакалавра психології та заслуговує на високу оцінку.

Голова ГО «Українське психометричне товариство»
кандидат психологічних наук, доцент

Олександр Виноградов

Підпис засвідчую:

секретар ГО «УПМТ»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНФОРМІЗМ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ЧИННИКИ	7
1.1. Наукові уявлення про явище конформізму	7
1.2. Типологія конформної поведінки та її механізмів	11
1.3. Чинники та функції конформної поведінки	17
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФОРМНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ	22
2.1. Обґрунтування та підбір методів емпіричного дослідження	22
2.2. Аналіз характеристик конформізму у вибірці	30
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	64
Додаток А.....	64
Додаток Б	67
Додаток В	70
Додаток Г	72
Додаток Д.....	74
Додаток Е	75
Додаток Ж.....	76

ВСТУП

Актуальність. Люди – створіння соціальні, які уявляють своє життя без соціуму, культурних цінностей, норм та ідеалів. Постійний контакт з іншими людьми породжує необхідність домовлятися, ділитися думками і ідеями, реагувати на чужу поведінку, проявляти та відстоювати власну позицію. Така взаємодія не завжди дається легко, а потреби й побажання всіх учасників не завжди лишаються почутими та задоволеними.

Поняття «конформність вказує на схильність людини підкорятися нормам, правилам або очікуванням соціальної групи. Конформна поведінка особистості може проявлятися у прийнятті чужих думок, переконань, цінностей та поведінки, які відповідають прийнятим у суспільстві нормам.

Світові війни та геноциди лишили після себе глибоке враження і запитання «Чому люди йдуть за натовпом, навіть коли натовп вочевидь неправий?». Пошуки відповіді на нього спровачували вивчення такого соціального явища, як конформізм.

Війна в Україні, політичні та соціальні кризи, ЗМІ та соціальні мережі як невід’ємна частина щодення - все це нагадує про важливість дослідження механізмів соціального впливу. Соціальний вплив гратиме свою важливу роль, а конформізм буде невід’ємною його частиною доти, доки людина живе в суспільстві.

Вивчення психологічних чинників конформної поведінки важливе для розуміння та прогнозування суспільної взаємодії. Розуміння того, як і чому люди певним чином поведуться і реагують в умовах соціального впливу, дозволяє краще зрозуміти сам процес конформності, а також спрогнозувати його наслідки для окремих особистостей і суспільства в цілому. Ці знання корисні для розроблення стратегії покращення комунікації, підвищення рівня психологічного благополуччя особистості, виявлення та вирішення соціальних проблем.

Конформізм доволі ємно і з різних перспектив вивчене явище. Втім, його дослідження утруднене відсутністю однозначних критеріїв і способів вимірювання,

та наявністю класичних проблем соціально-психологічних експериментів – сумнівної етичності експерименту та великої кількості змінних, детермінант.

Феномен конформізму розглядався з різних сторін. В класичних експериментах конформізм як окреме соціальне явище розглядався С. Ашем, С. Мілгремом, М. Шеріфом. В контексті теорії культурної еволюції конформізм розглядався Р. Бойдом та П. Річерсоном, Е. Ван-Левеном. Конформність як залежну від віку схильність до певної поведінки розглядали Б. Латане, К. Крендалл та інші. З вітчизняних науковців конформізм – зокрема як соціальний та політичний феномен – цікавив П. Давидова, О. Тургенєву, О. Скоробагатську, Г. Соловійову та інших.

Вивчення конформності українських студентів є важливим, оскільки це явище здатне прояснити соціальну позицію молоді та ймовірні наслідки певних соціальних впливів.

Об’єкт дослідження – конформна поведінка як соціально-психологічне явище.

Предметом дослідження є психологічні чинники конформної поведінки студентів.

Мета: теоретично та емпірично обґрунтувати психологічні чинники конформної поведінки студентів.

Завдання:

1. На основі огляду наукової літератури сформулювати сутність явища конформізму (конформності, конформної поведінки); окреслити різновиди соціального впливу.
2. Визначити індивідуально-психологічні властивості, що обумовлюють прояви конформної поведінки особистості.
3. Підібрати діагностичні інструменти, щоб виміряти схильність до конформності та її психологічні детермінанти.
4. Провести емпіричне дослідження у вибірці студентів, проаналізувати та описати основні тенденції.

5. Виявити кореляції між показниками конформності та окремими особистими рисами: сприйняттям соціальної підтримки та толерантністю до невизначеності.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз наукової психологічної літератури з теми; синтез, порівняння та узагальнення поданого матеріалу.

- *емпіричні*: Опитувальник креативної поведінки (CBQ III) (Creative Behaviour Questionnaire III, S. Popek, R. Bernacka, 2016), «Список оцінки міжособистісної підтримки» (ISEL-12) (Interpersonal Support Evaluation List, S. Cohen, H. Hoberman, 1985), «Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки» (MSPSS) (The Multidimensional Scale of Perceived Social Support, Zimet et al., 1988), «Шкала інтолерантності до невизначеності» (IUS – 12) Н. Карлетона (в адаптації Г. Громової, 2022)

методи математично-статистичної інтерпретації: описові статистики, порівняльний аналіз – параметричні і непараметричні критерії (однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA), критерій Манна-Вітні, тест Крускала-Волліса), кореляційний аналіз за коефіцієнтом кореляції Пірсона, експлораторний факторний аналіз (метод максимальної правдоподібності з Варімакс-обертанням).

В процесі опитування вибірки українських студентів були висунуті наступні припущення.

Припущення: 1) люди, які нетерпимі до невизначеності, зазвичай мають вищий рівень конформності; 2) конформність прямо корелює з потребою у соціальній підтримці.

Теоретична та практична значущість отриманих результатів.

- На основі проведеного емпіричного дослідження виявлено чинники, що впливають на рівень конформності в українських студентів, зокрема: рівень інтолерантності до невизначеності, рівень гнітючої тривоги, сприйняття соціальної підтримки та її компоненти: підтримка приналежністю та матеріальна підтримка;

- Встановлено, що з-поміж компонентів нонконформної поведінки студентів найсильніше проявлені два: *толерантність* – повага до права інших людей на власну думку, погляди і переконання та *самокритика* – схильність до підвищеного аналізу і критичного мислення;

- Здійснено переклад трьох англомовних методик, використання котрих значно розширить можливості українських дослідників у вивченні явищ конформності, креативності та соціальної підтримки (основа для майбутньої адаптації).

Публікації. За матеріалами дослідження була презентована доповідь на 91-шій щорічній студентській конференції «Інноваційні проєкти для економічного відродження та конкурентного розвитку України» (9 травня 2024 року, м. Київ) та опубліковано тези «Особистісні та когнітивні складові конформної поведінки студентів» у збірці матеріалів конференції.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 37 найменувань та 7 додатків. У дослідженні вміщено 12 таблиць та 7 рисунків. Основний зміст роботи викладено на 58 сторінках.

РОЗДІЛ 1

КОНФОРМІЗМ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ЧИННИКИ

1.1. Наукові уявлення про явище конформізму

Еволюція підтримує найбільш дієві для конкретних умов варіанти поведінки: особи та групи, що практикують ці найбільш дієві варіанти поведінки, проходять природній відбір. Кожна окрема людина в результаті свого індивідуального розвитку, витрачаючи час та інші цінні ресурси, ризикуючи і роблячи помилки обов'язково виявить ті варіанти поведінки, які ми назвемо дієвими чи ефективними для конкретних умов. В той же час, вже наразі існуюча в певних умовах група осіб(наприклад, батьки), очевидно, успішно пройшла еволюційні випробування (якісно – група існує та еволюціонує, і кількісно – спрацювало для більшості). І значить, можемо стверджувати: «ця модель поведінки призвела до найкращих результатів». Отже, наслідування прикладу більшості виявляється хорошою ідеєю.

Одночасно, дієва поведінка буде ставати все більш популярною: цьому сприятиме як природній відбір, так і результати індивідуального навчання – зрештою більшість отримає подібний результат. І ця подібність носіїв дієвих поведінкових моделей, знову, сприйматиметься як популярність поведінкової моделі.

В той же час, кожна окрема особа протягом життя проживає як інкультурацію – оволодіння нормами поведінки через неупереджену імітацію (точне копіювання) поведінки та звичок попередників (часто батьків, сім'ї, общини), так і індивідуальне навчання (процеси спостереження за поведінкою інших, отримання власного унікального досвіду та виведення заключень, спираючись на результати обидвох). Заключення не рідко виявляються хибними, хоча і мають в процесі оцінки різної поведінки мету виявити кращий варіант.

Побутовим прикладом описаного механізму може стати наступна ситуація: засвоївши модель поведінки «істерика як спосіб досягнення бажаного» в ранньому дитинстві та отримуючи позитивне підкріплення на таку поведінку від батьків

дитина, опинившись в групі дітей в садочку не вміє кооперуватися, натомість використовує відомий їй та, з її досвіду, «найкращий» варіант поведінки: кричати і битися. Інші діти, на таку поведінку не реагують позитивно – замість звичного «притягування бажаного», дитину зустрічає віддалення від бажаного. Тут індивідуальний досвід розширюється до нових умозкалючень: «ця поведінка не найкраща», з'являється необхідність розширити інвентар поведінкових моделей. І тут – ніж легше людина зможе виявити наслідки доступних альтернатив поведінки, тим більш значною буде зміна від початкових до нових моделей.

Вищеописані механізми призводять до усталення певних поведінкових моделей в групі, сприяють внутрішній гомогенізації групи – так з'являються культури. Ця непропорційна висхідна тенденція копіювати більшість, при цьому щоразу збільшуючи співвідношення більшості до усієї групи(між цими показниками повинна бути різниця) називається *конформістською трансмісією* (*conformist transmission bias*)[9].

До того ж групи рідко існують ізольовано, не піддаючись впливу інших груп. Отже постає нове питання: тепер нам цікаво не як певний поведінковий варіант стає нормою і універсальною звичкою в межах групи, а як відбуваються зміни тих самих поведінкових варіантів, в тому числі в умовах.

Еволюційно конформність є корисним механізмом, оскільки в ситуації невизначеності часто найкращим рішенням буде найпопулярніше рішення. До того ж, вона дозволяє «економити» на процесі індивідуального наочіння [9].

Феномен конформності стосується широкого спектру наук та підходів, що породжує неоднозначність у визначенні суті та меж цього явища. Є сенс розглянути різні підходи до дефініції.

Конформізм - це 1) вроджена тенденція ставити себе у відповідність із думкою групи [5];

2) «відмова від власних уподобань чи поведінки з метою відповідати альтернативам (*варіантам поведінки*), представленим більшістю» (курсив наш – С. Ю.)[16, с.189];

3) «зміна в поведінці чи зміна переконання на зустріч групі в результаті реального чи уявного групового тиску»[20, с.2];

4) «усвідомлене або неусвідомлене підпорядкування особистості впливу групи, у яку вона включена; пасивне, пристосовницьке сприйняття готових стандартів у поведінці, безапеляційне визнання порядків, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами» [2, с.263];

5) «схильність індивіда підкорятися зовнішньому тиску, уподібнювати власну поведінку, способи мислення, погляди, норми поведінки тощо до стандартів, прийнятих в даній групі»[6];

6) «позитивне, залежне від частоти соціальне научіння, в якому шанси надбати ознаку непропорційно збільшуються залежно від кількості демонстраторів, що мають її (*ознаку*)» (курсив наш – С. Ю.). Згідно з Р. Бойдом та П. Річерсоном конформістська трансмісія це конкретний випадок позитивного, залежного від частоти соціального научіння (*positive frequency-dependent social learning*)[9].

Цей процес взаємодії між довірливими (наївними) окремими особами та так званою більшістю називають трансмісією (передачею), зумовленою більшістю (*majority-biased transmission*). Якщо особа більше схильна копіювати поведінку більшості, ніж копіювати поведінку окремих рандомно обраних прикладів, то така особа є конформною [9].

Оскільки дане дослідження має на меті дослідити (в тому числі емпірично) конформність як складову особистості студентів, до того ж в зв'язці з іншими психологічними чинниками поведінки, виокремити єдине робоче визначення з досліджених виявилось неможливим. До цього питання ми повернемося далі – окресливши явище конформізму більш багатогранно.

Отже, *конформізм* це певна форма поведінки, соціальне явище, а *конформність* – 1) схильність до конформізму; 2) конформізм як стійка риса характеру особистості, характеристика; 3) стан, в якому проявляється конформізм. Не рідко ці два поняття вживаються як синонімічні і взаємозамінні, без особливого виділення різниці.

Користуючись можливістю навести класифікацію практичного значення, наведемо сучасні теоретичні надбання, що стосуються теми і дають розуміння специфіки роботи з нею.

Ця класифікація була сформована Дж. Колтас та Е. Ван-Левен з метою організувати різnorodні експериментальні надбання. Складність уніфікації вивчення конформізму полягає, в тому числі, в неоднорідності процедур проведення експериментів. Виділивши задачі, особливості процесу та контекст експериментів, названо три групи досліджень конформності: конформність в перцептивних судженнях, поведінкова конформність та конформність в переконаннях та ставленнях[16].

Конформність в перцептивних судженнях. Як слідує із назви, ці експериментти досліджують конформність, вдаючись до вивчення суджень, згенерованих особою під впливом групи, більшості. При цьому судження є перцептивними. До цієї категорії відносять експерименти С. Аша, М. Шеріфа, С. Московічі. В цих експериментах, як правило, наявна ситуація невизначеності.

Поведінкова конформність. Спостереження за поведінкою диктує умови експерименту: часто і успішно застосовується спостереження за людьми та їх поведінкою в природніх умовах (а отже, досліджувані не поінформовані про факт участі в експерименті). Це дозволяє уникати викривлень, що проявлятимуться, коли спостережуваний усвідомлює свою причетність до експерименту, і лишає можливість проявитися автоматичній та усвідомленій поведінці піддослідних.

Конформність в думках та ставленнях (Conformity in opinion and attitude). Ці експерименти досліджують конформність, вивчаючи процес зміни думки суб'єкта з якогось приводу під впливом більшості.

І думки і ставлення(змінюються з часом і поступово) піддаються впливу групи. Проте думки є більш гнучкими, ніж ставлення, тому є релевантними для вивчення конформності.

Модель конформістської трансмісії, яка першочергово є моделлю культурної еволюції, Р. Бойд та П. Річerson акцентують увагу на важливості такого чинника як частота зустрічної поведінки. Характеристикою суб'єкта в цій

моделі часто є наївність; а індивідуальні особливості суб'єкта, як і процес зміни (а не закріплення) поведінки і думок лишаються без достатньої уваги.

На основі надбань С. Аша та С. Мілграма та в процесі пошуку способів передбачення конформної поведінки (співвідношення та розмір групи) Б. Латане створив теорію соціального впливу (*social impact theory, SIT*; 1981). Пізніше ця теорія буде розвинена в динамічну теорію соціального впливу (*dynamic social impact theory, DSIT*; Б. Латане, 1996). Її основа: особа, яка знаходиться в конкретному соціальному просторі скоріше підпорядкується поглядам та поведінці місцевої більшості, ніж меншості.

Ця модель дозволяє передбачити самоорганізовані утвори, виникаючі всередині груп: утворення ставленнєвих (поведінкових тощо) кластерів, кореляції ставлень між їх учасниками, консолідація ставлень (як наслідок – зменшення різноманіття), збереження різноманіття[23].

Отже, конформна поведінка є непростим для дослідження явищем. По-перше, це особливий, але вид поведінки – отже зовнішньої діяльності, дій індивіда, досліджувати які виявляється складно (необхідною є організація спостереження та/або експерименту). По-друге, конформізм – соціальне явище і не уснує без взаємодії та вчинення соціального впливу на об'єкт (індивід), що додатково ускладнює попередньою названу вимогу. Таким чином, в плануванні та проведенні нашого дослідження було враховано цю особливість і надано перевагу вимірюванню конформності як стійкої особистісної характеристики, наслідком вже якої, в свою чергу, може виступати конформна поведінка.

1.2. Типологія конформної поведінки та її механізмів

Види соціального впливу. Основою для вивчення явища конформізму є розрізнення видів соціального впливу. Популярною в свій час¹, а наразі вже класикою такого розрізнення стала теорія М. Дойча та Г. Джерарда. Вони

¹ Згідно з “The Social Sciences Citation Index® (SSCI™)” робота Deutsch M & Gerard H B. (1955) A study of normative and informational social influences upon individual judgment була цитована більше ніж 190 разів в період з 1966 по 1980pp. URL: <https://garfield.library.upenn.edu/classics1980/A1980KF12300001.pdf>

розрізняють два основні русла соціального впливу: нормативний та інформаційний.

Нормативний соціальний вплив визначається як

1) «вплив з метою відповідати позитивним очікуванням оточуючих (інших осіб, груп)» [17, с. 629];

2) «Конформність, що засноваана на бажанні задовольнити чужі очікування, часто з метою бути прийнятим» [28, с. 164].

Інформаційний соціальний вплив, в свою чергу, визначається як

1) «вплив з метою прийняти (*to accept*) інформацію, отриману від інших як доказ реальності²»

2) «конформність, що виникає тоді, коли люди приймають судження про реальність, надані іншими» [28].

Дж. Кемпбелл пізніше зауважить, що в попередніх дослідженнях недостатня увага приділялася безпосередньо психологічним процесам, натомість вивчалися відношення умов та результату (*antecedent-outcome relations*) [10].

Щоб розкрити різницю між нормативним і інформаційним соціальним впливом, маємо потребу виділити ознаки стимулу. Дж. Кемпбелл розділив реакції більшості на «можливо вірні» та «очевидно хибні» (на скільки норма є правдоподібною).

Якщо норма (реакція більшості) неправдоподібна – мабуть, більшість володіє хибною відповіддю (реакцією). Якщо ж норма є правдоподібною – то більш ймовірно, що більшість володіє правильною відповіддю. Таким чином, в першому випадку простежуватиметься нормативний вплив, а в другому – інформаційний.

Основні принципи розрізнення між видами соціального впливу:

1) впевненість суб'єкта (особи, що оцінює) в існуванні одного єдиного правильного варіанта відповіді (судження);

2) впевненість суб'єкта у власному судженні.

² «an influence to accept information obtained from another as evidence about reality» [17]

Перевіримо два експерименти за цими принципами. В експерименті С. Аша надані для формування судження стимули (карточка з малюнком відрізка, рівнозначний якому потрібно було обрати з трьох відрізків на іншій карточці) мають однозначний характер. Існує одна єдина правильна відповідь, і спостерігається нормативний вплив.

На додачу, досліджуваним не надавалися достатні інструкції – це сприяло «злиттю» з групою та відчуттю, що задача є спільною для групи, як в ситуаціях пошуку єдиного рішення.

В відомому експерименті М. Шерифа використаний автокінетичний ефект: насправді стаціонарна точка світла в темряві справляє враження такої, що зсувається[33]. Тут стимул сам по собі є неоднозначним – перцептивна ілюзія не відповідає реальності, а значить у спостерігачів немає впевненості в існуванні єдиної вірної відповіді. Такий досліджуваний вплив є інформаційним.

Вплив більшості в своїй теорії конверсії С. Московічі відносить до нормативного впливу[27]. Інформаційним його називає, в той же час, Д. Маккі з підходом об'єктивного консенсусу[25]. На це слід зауважити, що більшість досліджень показують наявність обох, нормативного та інформаційного впливів: перший підсвічує прийняті більшістю ідеї, другий впроваджується як консенсус всередині групи.

В основі двох вищеописаних видів соціального впливу лежать *потреба людини в достовірності* (інформаційний) та *потреба в приналежності* (нормативний).

Коротко зупитимось на поясненні «потреби в достовірності». Індивід жадає володіти достовірною інформацією про навколишнє середовище тому, що від цього залежить його життя. Знати реальні факти про оточуючий світ – очевидна умова виживання і еволюції. Від достовірності факту «за ближніми кущами ховається тигр» залежить життя. Крім того, потреба в достовірності впливає на нашу довіру до себе і світу, впливає на нашу оцінку власної перцепції.

В умовах нормативного та інформаційного впливу самотійність в процесі прийняття рішень та стійкість перед впливом більшості досягається за ряду умов.

Необхідність нести відповідальність за прийняте рішення є однією умовою. Другою ж можна назвати наявність орієнтації на достовірність [32].

В Таблиці 1.1 виокремлені особливості двох типів соціального впливу, ключових та визначальних для вивчення явища конформізму.

Таблиця 1.1 – Порівняльна характеристика нормативного та інформаційного соціального впливів

	Нормативний вплив	Інформаційний вплив
Мета - бажання закрити потребу	Отримати соціальне схвалення	Сформувати вірну інтерпретацію реальності; бути правим
Наслідки закриття потреби	Спільна ідентичність, включеність в соціальні стосунки	Впевненість в справедливості власних суджень, підтримка
Більшість впливає на	Поведінковий прояв (зовнішнє)	Перцептивна реальність (внутрішнє)
Особливості поведінки	Вести себе правильно - відповідно до очікувань і вимог соціуму	Вести себе правильно - відповідно до реальності
Інструменти впливу більшості	Отримання винагороди / уникання покарань (відсторонення)	Отримання «правильної відповіді» / уникнення неоднозначності (недовіра)
Негативний емоційний ефект (основний)	Сором, страх	Сумнів в судженнях
Вразливі ситуації	Однозначні ситуації; де судження більшості «очевидно хибні»	Неоднозначні ситуації; де судження більшості «можливо вірні»
Генералізація результату (впливу)	Слабка	Залежить від конкретного випадку
Наполегливість у збереженні результату	Слабка	Залежить від конкретного випадку

Примітка: складено автором на основі аналізу літературних джерел.

Отже, нормативний та інформаційний вплив обидвоє провакують конформність поведінки, мають свої особливості, але роблять це через основні два механізми: 1) бажання отримати соціальне схвалення; 2) бажання сформувати внутрішню ефективну інтерпретацію реальності.

Реакції на соціальний вплив. Д. Майєрс виділив дві основні реакції на соціальний вплив: прийняття (acceptance) та публічна згода (compliance).

Прийняття, яке ще іноді називають приватним прийняттям, має на увазі як відверту віру в певне судження, так і відповідні поведінкові прояви, вчинки відповідно до того такого судження.

Публічна згода описується наявністю зовнішніх проявів, поведінки, відповідних такій, ніби людина згодна з чимось. При цьому внутрішньої віри в цю ідею людина не має[28].

Публічна згода частіше виникає внаслідок нормативного соціального впливу: з метою отримати соціальне схвалення і уникнути покарання достатньо вести себе соціально бажаним чином, так, щоб відповідати очікуванням оточуючих. При цьому реальні переконання і внутрішня узгодженість ідей з поведінкою виявляється не такою вже і принциповою – людина цілком може лишатися при своєму, навіть протилежному до очікуваного, судженні.

Відповідно, реакція прийняття, як правило, виникає у відповідь на інформаційний вплив. Прийняття нової інформації, її аналіз та, як наслідок, зміна власних ідей є результатом мотивації сформувати якнайправильнішу картину реальності та бути правим в своїх судженнях.

Є ще одна категорія, яку слід виділити, запобігаючи невірному використанню в цьому контексті. Послух вирізняється з-поміж інших двох реакцій тим, що є відповіддю на вказівку і наказ 1) авторитетного об'єкта; 2) ієрархічно вищого (і скоріше за все, владного). Інші дві реакції, як і сам по собі конформізм, переважно описують реакцію особистості на групу, відносини в якій грубо кажучи горизонтальні – отже, ситуацію слідування собіподібним.

Види конформізму. Твердження, що конформність є суто антонімічним полюсом нонконформізму буде не зовсім вірним. *Конформізм* – коригування власної поведінки і суджень, спираючись на соціальний вплив. Нонконформізм точно так само є коригуванням власної поведінки і суджень, спираючись на соціальний вплив, лише на цей раз – не «з групою», а «проти неї».

Тому нонконформізм слід розкласти на два підвиди. Той, що відповідає щойно наведеному твердженню, зватиметься *антиконформізм*. Антиконформізм носить яскраві риси негативізму: це вчинок заради протиставлення, підкресленої несхожості, обов'язкової відмінності, дія «тільки не так само, обов'язково проти». Отже, антиконформізм – це конформізм із знаком «мінус».

Другим підвидом нонконформізму є *незалежність*. В цьому випадку людина не підвладна впливу соціуму (в рамках нашої поточної ідеї), її дії, вчинки та ідеї йдуть «зсередини». Причому слід зазначити, що навіть якщо поведінка такої людини збігається з поведінкою більшості – її не можна назвати конформною. Конформність це не збіг і подібність результатів, способу дій; це обов'язково змінюючий і коригуючий вплив більшості на особистість.

В емпіричній частині даного дослідження було обрано саме підхід до розуміння нонконформності - схильність до автономності дій, думок, суджень, цінностей та здатність чинити спротив впливу іззовні з метою захисту власних позицій[7].

Типи конформізму за раціональністю. Конформність виділяють *раціональну* та *ірраціональну*. Перша характеризується тим, що провідними в конформній поведінці стають міркування та судження, а її результати – послух, публічна згода та дотримання. Друга характеризується слідуванням інстинктам, а її результатом як правило стає слідування поведінці натовпу (інакшими словами - «стадна» поведінка). До того ж, за цього виду конформності підвищується чутливість до фактору «ставлення до осіб-джерела впливу»[24].

За типом конфлікту виділено три типи конформізму:

- 1) Людина згодна з групою, виражає її зовнішньо та приймає внутрішньо – конфлікт відсутній
- 2) Людина згодна з групою з метою уникнути неприємності та отримати підтримку

3) Людина згодна з групою лише зовнішньо(свідомо), хоча не приймає внутрішньо, з метою уникнути неприємності та отримати підтримку. Часто цей тип є демонстративним[2, с.263].

Отже, розгляд типології конформізму дозволив глибше зрозуміти це явище, його сутність, механізми та окреслити границі його можливостей. Можна виділити два види соціального впливу: нормативний та інформаційний; основними реакціями на нього є прийняття та публічна згода. Розрізняють види конформізму за раціональністю та за типом конфлікту, покладеним в основу процесу.

1.3. Чинники та функції конформної поведінки

Важливим предиктором конформної поведінки є частка більшості відносно усієї групи осіб. Згідно з С. Ашем, мінімальне число осіб, необхідне для справдження конформного впливу – три. Суб'єкт-носії рідкої поведінки з більшою ймовірністю наслідують частозустрічану поведінку більшості[15].

І навпаки: суб'єкти-носії поведінки, що зустрічається часто, менше схильні наслідувати рідкісну поведінку експериментальної більшості.

Значить, в умовах конформізму рідка поведінка поступово буде підмінюватися частозустрічаною, звичною і популярною. Це породжує два основні ефекти:

1. З однієї сторони, конформізм дозволяє «придушувати» дефективні варіанти поведінки, що час од часу виникають: вони просто не розвиваються далі, бо є «меншістю», поведінка якої не переймається.

2. З іншої сторони, той же механізм чудово «розправляється» і з більш ефективними інноваційними – а значить рідкими і ще непопулярними - моделями поведінки (ідеями тощо) – знову ж таки, бо поведінка меншості не переймається більшістю.

Тобто, конформізм забезпечує сталість системи, як в позитивному (стабільність), так і в негативному (одноманітність, монотонність) сенсах, просуваючи поведінку та ідеї більшості. Продовжуючи тему формування і сталості

систем за допомогою конформізму, але на цей раз - для меншостей (соціальних меншин, наприклад).

Якщо ж певний інноваційний або рідкісний паттерн певною мірою розростається – ідеї знайшли підтримку ближніх, наприклад, – тоді спостерігатимемо, як конформність згуртовує. Кластери (поведінкові, ідейні тощо) самопосилуються, чим забезпечують і захищають своє існування: особистість виявляється оточеною місцевою більшістю, яка притримується поглядів меншості. А впевненість в достовірності групових переконань позитивно співвідноситься з рівнем консенсусу у групі. Тож, конформізм пов'язаний із груповою згуртованістю.

Звичка діяти певним чином часто пересильє вплив більшості[35]. В разі, коли людина вже має попередню думку, при цьому різко протиставлену новітній надаваній інформації, тоді значно утруднюється подальша обробка інформації. В цьому механізмі важливою буде і наявність відповідати групі.

А якщо подивитися з протилежної сторони: коли у людини по суті відсутнє сформоване ставлення до теми та вона не надає цій темі значимості, сприйняття інформації також утруднюється і знижуються когнітивні спроби обробити її. Це сприяє використанню евристик та підтримці думки більшості.

Цікавим є ефект виключеності та його вплив на конформність. Людина схильна вдаватися до конформної поведінки з метою відновити свою самооцінку та зміцнити почуття приналежності до групи після переживання несхвалення іншими (причому, прямого чи ні, персонального чи ні, публічного чи ні). Цей ефект нас зацікавив, тож питання впливу приналежності на конформну поведінку було взято до подальшого вивчення в емпіричному форматі

Люди змінюють поведінку ефективніше, за умови наявності носіїв прикладу поведінки: 2/3 студентів вимикали воду під час намілювання в душі, наслідуючи поведінку двох носіїв прикладу бажаної поведінки, хоча слабо реагували на аналогічний знак[4]. Гості готелю, яких інформували що «більшість гостей готелю повторно користуються своїми рушниками», або «попередні гості вашого номеру

повторно використовували свої рушники» частіше повторювали бажану поведінку, ніж після впливу лише знаком із закликом до такої поведінки[19].

В різних культурах відношення до конформності як особистісної характеристики є, як не дивно, різним. Це можливо дослідити аналізуючи, наприклад, асоціації із поняттями, які спливають в ЗМІ[22]. Але головне - це знаходить відгук в проявах конформної поведінки окремих представників культур. Таким чином, американська культура (і західна в цілому) сприймає нонконформізм як стверджуюче унікальність явище, а різні східноазіатські культури той же нонконформізм сприймають як негативну невиховану заважаючу поведінку.

До групових чинників можна віднести: розмір(більше 3-х людей), статусність групи[3, с. 46]. Одностайність: вища згуртованість всередині групи чинить більший вплив на конформність, ніж особистісні характеристики.

Важливим чинником, окрім вже названих, є публічність судження. Конформність вища за присутності групи. За присутності групи, люди проявляють більшу конформність (наприклад, у наданні відповідей на запитання), ніж у вирішенні цієї ж задачі, але приватно. Реакції оточуючих (покарання/схвалення) і наявність/відсутність відповідальності за власні вчинки (ідеї, слова і вибори) - одні з вирішальних чинників. Реакція оточуючих – «батіг і пряник», що з однієї сорони лякають, а з іншої – заманюють в конформність. Відповідальність же не дає так бездумно йти за більшістю і спонукає думати за себе.

Характеристики самої інформації(питання, ідеї тощо: відсутність достатньої інформації(знань), складність задачі, непередбачуваність умов підвищують конформізм. Судження про стимули, візуальний доступ до яких перекритий (наприклад, з пам'яті), характеризуються зниженням впевненості та підвищенням конформності[17].

Особистісні якості: 1) соціально-демографічні(вік, стать, спеціальність) – частково впливають на схильність до конформної поведінки; 2) психологічні (незадоволена потреба в соціальному схваленні, занижена самооцінка) – сприяють конформності.

Культурні особливості: унікальне відношення до конформності як особистісної характеристики (індивідуалізм/колективізм) не може не вплинути на формування чи пригнічення відповідної поведінки.

Отже, було виділено функції та чинники конформізму в групах, фактори схильності до конформної поведінки на індивідуальному рівні. З-поміж різних категорій чинників вимальовуються такі, що логічно перегукуються між собою. Ситуації невизначеності, непередбачуваність умов, дефіцит інформації, сам механізм конформізму відмовляти усьому інноваційному та рідкісному – логічно пов'язується із особистісною характеристикою «Інтолерантність до невизначеності». Підвладність реакціям оточуючих, вирішальний вплив групи і стосунків у ній, потреба в соціальному схваленні та механізм конформізму як реакції на соціальний вплив – логічно пов'язується із особистісним сприйняттям соціальної підтримки.

Висновки до розділу 1

Ми розглянули основні підходи до визначення та вивчення конформізму, що дало нам глибше зрозуміти суть цього явища та його проявів, розпізнати фактори, які впливають на конформну поведінку.

Конформізм це певна форма поведінки, соціальне явище, а *конформність* – 1) схильність до конформізму; 2) конформізм як стійка риса характеру особистості, характеристика; 3) стан, в якому проявляється конформізм. Не рідко ці два поняття вживаються як синонімічні і взаємозамінні, без особливого виділення різниці.

Дане дослідження має на меті дослідити (в тому числі емпірично) конформність як складову особистості студентів та в зв'язці з іншими психологічними чинниками поведінки. Тому в роботу було взяте наступне визначення: *нонконформність* - схильність до незалежності дій, думок, суджень, цінностей та здатність чинити спротив тиску соціуму з метою захисту власних

позиції; при цьому відсутність надмірної чутливості та страху порушення групових норм.

При плануванні та проведенні нашого дослідження було враховано особливості дослідження конформної поведінки і надано перевагу вимірюванню конформності як стійкої особистісної характеристики, наслідком вже якої, в свою чергу, може виступати конформна поведінка.

Нормативний та інформаційний соціальні впливи обидвоє провакують конформність поведінки, мають свої особливості, але роблять це через основні два механізми: 1) бажання отримати соціальне схвалення; 2) бажання сформувати внутрішню ефективну інтерпретацію реальності. Розгляд типології конформізму дозволив глибше зрозуміти це явище, його сутність, механізми та окреслити границі його можливостей. Зокрема, зрозуміти нонконформізм в двох підходах: як *антиконформізм* (негативізм) та *незалежність*.

З-поміж різних категорій чинників вимальовуються такі, що логічно перегукуються між собою. Ситуації невизначеності, непередбачуваність умов, дефіцит інформації, сам механізм конформізму відмовляти усьому інноваційному та рідкісному – логічно пов'язується із особистісною характеристикою *«Інтолерантність до невизначеності»*. Підвладність реакціям оточуючих, вирішальний вплив групи і стосунків у ній, потреба в соціальному схваленні та механізм конформізму як реакції на соціальний вплив – логічно пов'язується із особистісним *сприйняттям соціальної підтримки*.

Проведений теоретичний аналіз дав змогу глибоко вивчити явище конформізму, виокремити шлях подальшого дослідження та сформулювати гіпотези для подальшої емпіричної перевірки.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФОРМНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ

2.1. Обґрунтування та підбір методів емпіричного дослідження

З метою дослідження взаємозв'язків між конформністю, соціальною підтримкою та інтолерантністю до невизначеності було проведене емпіричне дослідження. Дослідження було спрямоване на перевірку декількох завдань в межах поставленої мети. Вони відображають етапи та структуру роботи:

- підібрати психодіагностичні інструменти
- організувати збір даних у вибірці студентів та визначити характерні особливості конформності
- шляхом порівняльного аналізу з'ясувати вплив на конформність деяких соціально-психологічних чинників: статі, віку, місця навчання та спеціальності
- шляхом факторного аналізу виділити основні фактори нонконформної поведінки
- проаналізувати кореляції між показниками конформної поведінки та індивідуально-психологічними якостями студентів

Припущення: 1) люди, які нетерпимі до невизначеності, зазвичай мають вищий рівень конформності; 2) конформність прямо корелює з потребою у соціальній підтримці.

Характеристика вибірки. У дослідженні взяли участь 114 респондентів - студенти різних ВНЗ України (КНЕУ ім. Гетьмана, ПНУ ім. Стефаника, КПІ ім. Сікорського, НУ"Львівська політехніка", ЛНУ ім. Франка, КСУ ім. Грінченка, КНТЕУ, НПУ ім. Драгоманова, НАУ та інші), віком 16-27 років. З них 77 респондентів (67,5%) – жіночої статі, 37 респондентів (32,5%) – чоловічої. Відповіді були зібрані за допомогою гугл-форми.

Психодіагностичні інструменти. Для діагностики зазначених явищ були обрані такі психодіагностичні методики:

- рівень конформізму вимірювався методикою Опитувальник креативної поведінки (CBQ III) (Creative Behaviour Questionnaire III, S. Popek, R. Bernacka, 2016);

- для дослідження соціальної підтримки були обрані методики «Список оцінки міжособистісної підтримки» (ISEL-12) (Interpersonal Support Evaluation List, S. Cohen, H. Hoberman, 1985) та «Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки» (MSPSS) (The Multidimensional Scale of Perceived Social Support, Zimet et al., 1988)

- інтолерантність до невизначеності вимірювалася методикою «Шкала інтолерантності до невизначеності» (IUS – 12) Н. Карлетона (в адаптації Г. Громової, 2022)

Переклади англомовних методик українською були виконані для використання в цьому дослідженні.

Далі розглянемо психодіагностичний інструментарій, використаний в цьому дослідженні.

1. Методика «Опитувальник креативної поведінки» (CBQ III) С. Попека (2016).

Креативність – акт самореалізації, втілення людини в діяльності, що чинить вплив на світ і перетворює його, активна позиція особистості по відношенню до світу.

В основі методики лежить ідея, що креативність – це є синтез двох компонентів. Особистісний компонент представлений *конформністю*: висока нонконформність дозволяє особистості чинити опір впливу, що тисне іззовні, захищати власні переконання, ідеї та прояви. Когнітивний компонент представлений *евристичним мисленням*: цей вид мислення потребує постійної гнучкості, адаптивності до постійно змінюючихся умов, сміливості експериментувати та орієнтації на інноваційні рішення.

Кожен компонент містить дві протилежності, які лежать на спектрі - шкали являють собою континуум. Отримуємо три шкали. Загальна – «відтворення –

творчість(креативність)», субшкали К-Н «конформність – нонконформність» та А-Н «алгоритмічне – евристичне (мислення, поведінка)».

Методика дозволяє визначити: 1) відношення: творче(креативне) чи відтворче, 2) особистість стійка до зовнішніх впливів(нонконформність) чи схильна до послуху і перейняття зовнішніх тенденцій(конформізм), 3) алгоритмічне чи націлене на новий непередбачуваний результат (евристичне) мислення.

Крім того, кожна шкала складається з набору певних якостей, і приймаючи їх до уваги, можливо розширювати і уточнювати інтерпретації результатів методики, визначаючи конкретні тенденції, прогалини і фактори. Така структура методики спонукає задатися питанням «які фактори можна виділити з-поміж цих змінних?». Отримана авторами методики чотирьохфакторна структура (49% заг. дисперсії) шкали К-Н, , містить фактори «внутрішня мотивація», «критична незалежність», «відкритість» та «відвага»[7, 8]. Нами було виділено п'ятифакторну структуру шкали К-Н, що містить фактори «антикрихкість», «консеквентність», «домінування», «самобутність» та «опір», яка буде розглянута далі.

Методика є модифікованою короткою версією опитувальника KANH I (1989, 2000). Коротка версія доступна польською та англійською мовами. Для даного дослідження був виконаний переклад методики українською з урахуванням обох доступних версій. (Додаток А)

Опитувальник містить 26 питань, для кожного з яких слід обрати відповідь з наступних: «А – Так» = 4 бали , «В - Скоріше так» = 3 бали, «С - Немає думки» = 2 бали, «D - Скоріше ні» = 1 бал, «Е – Ні» = 0 балів. Деякі твердження обраховуються зворотно, всі інші – прямо.

Крім загальної шкали Креативності, наявні ще 2 шкали-континуми: Конформізм-Нонконформізм(min=0, max=52) (далі - К-Н) та Алгоритмічність-Евристичність(min=0, max=52) (далі - А-Н). Кожна із шкал складається з 13 тверджень, що співвідносяться із 13 парами якостей.

Що вищий показник за шкалою К-Н, то більше виражена нонконформність. Що вищий показник за шкалою А-Н, то більше виражена евристичність(мислення).

2. Список оцінки міжособистісної підтримки (ISEL-12) Ш. Коена (1985).

В основі методики лежить поняття про «стресовий буфер»: соціальна підтримка може сприяти зниженню реакцій на стрес. Автори базують методику на типології, що відповідає на питання: «Яким чином соціальні зв'язки можуть вплинути на індивідуальну реакцію на стрес?». Цими відповідями стали категорії матеріальної підтримки, підтримки в оцінці(обговоренні) та приналежності. Отже, типологія видів підтримки відбувається за критерієм функції, яку виконують інші люди в наших життях[13].

Методика дозволяє виміряти, як досліджуваний оцінює власну систему соціальної підтримки, її ефективність в різних типах ситуацій, фактичну наявність/відсутність можливості взаємодії з іншими людьми у спосіб, що дозволяє відчувати соціальну підтримку. Таким чином, ця методика досліджує в першу чергу факти і реальний стан речей – чи є в досліджуваного близькі, знайомі, чи налагоджений певний рівень довіри і відповідальності з соціумом, на якому рівні відбувається залучення досліджуваного в контакт – при цьому менше уваги приділяючи суб'єктивним емоційним переживанням від контакту з іншими.

Е. Мерц та інші провели валідацію ISEL-12 для англomовних та іспаномовних іспанців/латиноамериканців, проживаючих в Америці (можна вважати рандомізованою загальною вибіркою)[26]. В результаті дослідження отримано: $n=5188$; за загальною шкалою $M= 25,86$, $SD=6,65$; за шкалою «Підтримка оцінкою» $M= 8,92$, $SD=2,63$; за шкалою «Підтримка приналежністю» $M= 8,47$, $SD=2,61$; за шкалою «Матеріальна підтримка» $M= 8,44$, $SD=2,61$. Порівняння цих результатів з отриманими показниками даного дослідження представлене в наступному підрозділі. Також мала місце стандартизація методики для використання в Кореї та психометрична оцінка методики на вибірці 14257 людей[21, 31].

Початково варіант методики, запропонований для проходження в Університеті Орегону для студентів містив 48 тверджень, половина з яких мала позитивну форму ствердження, половина – негативну. В цій версії виділялося 4

субшкали: до матеріальної підтримки, підтримки в оцінці(обговоренні) та приналежності додавалася субшкала «самооцінка». За результатами дослідження підтвердилася теорія, що соціальна підтримка відіграє «буферну» роль, захищаючи від ефектів високих рівнів стресу, одночасно не захищаючи від низьких. З даними цього дослідження можна ознайомитися в роботах Ш. Коена[12, 13].

Методика «Список оцінки міжособистісної підтримки» містить 12 тверджень, для кожного з яких слід обрати відповідь з наступних: «0 - Точно невірно», «1 - Можливо невірно», «2 - Можливо вірно», «3 - Точно вірно». Деякі твердження обраховуються зворотно, всі інші – прямо. Твердження складають одну загальну шкалу оцінки міжособистісної підтримки та 3 субшкали: «Підтримка оцінкою», «Підтримка приналежністю», «Матеріальна підтримка». *Підтримка оцінкою* розглядається як можливість поділитися власними питаннями, обговорити їх з кимось, разом оцінити, отримати пораду. *Підтримка приналежністю* постає як можливість розділити діяльність з іншими: проводити спільно дозвілля, бути частиною групи друзів, отримувати запрошення долучитися до подій. *Матеріальна підтримка* в цьому випадку є синонімічною інструментальній допомозі, основними ознаками якої є практичність надаваної допомоги та орієнтація на вирішення проблеми, при цьому з активним безпосереднім втручанням та мобілізацією матеріальних ресурсів. (Додаток Б)

Важливим зауваженням до роботи з цією методикою стане наступне: оскільки можна використовувати два варіанти шкалування (від 0 до 3 або ж від 1 до 4), відповідно, і шкали матимуть різний числовий діапазон (для загальної шкали 0-36 або 12-48 відповідно). На це слід звертати увагу при порівнянні результатів різних досліджень та при описі власних результатів. В нашому дослідженні загальна шкала має мінімальне можливе значення 0, максимальне значення – 36.

3. «Шкала інтолерантності до невизначеності» (IUS – 12) Н. Карлетона (в адаптації Г. Громової, 2022)

Методика використовується для визначення рівня інтолерантності до невизначеності за допомогою її когнітивного та емоційно-поведінкового компонентів. *Інтолерантність до невизначеності* є властивістю особистості, що

характеризується сприйняттям невизначених (незнайомих, складних, невідомих) ситуацій як обов'язково негативних; толерантність є протилежним полюсом дихотомії.

В цій методиці інтолерантність до невизначеності розглядається як синтез двох основних компонентів: емоційно-поведінкового (Шкала гнітючої тривожності) та когнітивного (Шкала прогностичної тривожності). Перший асоціюється з соматичними реакціями на зовнішні подразники, а поведінка являється суміжною до емоційних реакцією. Другий компонент спливає як потреба в довершеності і ясності, і носить форму переконань і установок.

Методика IUS була створена французькою мовою для вимірювання реакцій на невизначеність, неоднозначні ситуації та події майбутнього[18]. Оригінальна методика мала 27 тверджень (5 варіантів відповіді за шкалою Лайкерта) та була 5-факторною: 1) неприйняття та уникання невизначеності; 2) негативна соціальна оцінка, спричинена невизначеністю; 3) фрустрація, пов'язана з невизначеністю; 4) стрес, пов'язаний з невизначеністю; 5) невизначеність, запобігаюча діям.³

Пізніше методику було скорочено до 12 тверджень, 2 факторів – цим варіантом ми користуємося сьогодні. Дослідження IUS-12 проводилося на вибірці студентів Х'юстонського університету($n=818$), з яких 227 – хлопці 17-50 років ($M=20,7$; $SD.=3,9$) та 576 - жінки 17-51 років ($M=20,6$; $SD.=4,1$). Тоді були отримані наступні характеристики: середнє значення на загальною шкалою становить 25,85($SD.=9,45$); середнє значення за шкалою «Прогностичної тривоги» становить 16,68 ($SD.=6,00$); середнє значення за шкалою «Гнітюча тривога» становить 9,17 ($SD.=4,15$).

Подробиці процесів та вимірів скорочення шкали та адаптації її україномовного варіанту доступні до перегляду у працях Г. Громової[1, с.186, 11].

Методика являє собою 12 тверджень, сповістити про міру згоди з кожним на які можна за 5-факторною шкалою Лайкерта (від «1 – повністю не згоден» і до «5 – повністю згоден»). В результаті отримуємо один загальний бал ($max=60$) –

³ «Unacceptability and Avoidance of Uncertainty, Negative Social Evaluation Caused by Uncertainty, Uncertainty-Related Frustration, Uncertainty Causes Stress, Uncertainty Preventing Action»[18]

описує загальний рівень інтолерантності до невизначеності (що більший бал, то вища інтолерантність), та дві шкали: «Прогностичної тривоги» та «Гнітючої тривоги». (Додаток В)

4. Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки (MSPSS)

Г. Зімета, 1988

Методика MSPSS виділяється своєю простотою, компактністю та високими показниками надійності з-поміж усього розмаїття іноземних методик, спрямованих на вимірювання соціальної підтримки (різні погляди на склад соціальних груп які слід враховувати, орієнтація на кількісну характеристику об'єктів системи соціальної підтримки тощо). Перевірка конструктивної валідності шкал цієї методики базується на гіпотезі, що високі рівні соціальної підтримки тотожні низьким рівням депресивних та тривожних симптомів (IUS-12, обрана нами раніше, як раз розкладає толерантність до невизначеності на два види тривоги).

Вимірює, головною мірою, достатність і міру задоволеності досліджуваного соціальною підтримкою; при цьому балансує між вимірюванням кількісних об'єктивних (наприклад, скільки у вас друзів?) та суто суб'єктивних перцептивних (чи відчуваєте ви себе самотнім?) аспектів явища соціальної підтримки. Типологія, покладена в основу відповідає на питання «Звідки приходить вплив і які саме соціальні зв'язки можуть вплинути на індивідуальну реакцію на стрес?».

Для даного дослідження було обрано дві методики на вивчення соціальної підтримки таким чином, аби розкрити цей фактор з кількох сторін: якщо методика ISEL-12 надає інформацію про функціонал підтримки і випитує про більш об'єктивні показники її наявності, то методика MSPSS розглядає джерело підтримки та вже звертає увагу на суб'єктивні переживання і ставлення досліджуваного.

Отже, було виділено три шкали, кожна з яких позначає джерело ресурсів: *значущий партнер* (той, з ким присутня інтимність у відносинах, близька душевно чи/та тілесно людина), *сім'я, друзі*.

Початково опитувальник мав 5-факторну шкалу Лайкерта та 24 питання, частину з яких (що описували популярність та повагу) пізніше усунули.

Оригінальне дослідження проводилося на студентах (17-22 роки; $M=18,6$, $SD=0,88$) Університета Дюка ($n=275$), з яких: 136 жінок та 139 чоловіків. Для повторного тестування як вимірювання надійності була обрана дещо менша вибірка з тих же студентів ($n=69$). За результатами дослідження були отримані наступні результати: середнє значення загального показника становить $5,80$ ($SD=0,86$), субшкала «Значимий партнер» - $M=5,74$ ($SD=1,25$); субшкала «Сім'я» - $M=5,80$ ($SD=1,12$); субшкала «Друзі» - $M=5,85$ ($SD=0,94$)[8]. Порівняння цих результатів з отриманими показниками нашого дослідження представлене в наступному підрозділі.

Методика являє собою 12 тверджень, сповістити про міру згоди з кожним на які можна за 7-факторною шкалою Р. Лайкерта (від «1 – Дуже сильно незгоден» і до «5 – Дуже сильно погоджуюсь»). Результатом є середнє значення за загальною шкалою ($max=7$) – описує загальний рівень сприйнятої соціальної підтримки, та середнє значення за кожною з трьох шкал ($max=7$): «Значущий партнер» та «Сім'я» та «Друзі». (Додаток Г)

Автор пропонує надавати оцінку «низька/середня/висока підтримка» спираючись на середнє значення за кожною із шкал: $M(1-2,9)$ – низький рівень підтримки; $M(3-5)$ – середній рівень підтримки; $M(5,1-7)$ – високий рівень підтримки. Слід бути обережним з таким підходом лише в разі, якщо кількість респондентів замала – тоді слід використати поділь на три рівні частини, нижня з яких позначатиме низький рівень підтримки і, відповідно, далі[37].

Методи аналізу даних. Для узагальнення даних були розраховані описові статистики, зокрема середнє значення, стандартні відхилення та асиметричність – з метою встановлення нормальності розподілу та загальних тенденцій вибірки; виконано частотний аналіз показників.

Для порівняльного аналізу груп за різними критеріями були використані однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA, з post hoc тестом за критерієм Бонферроні) та непараметричні методи: тест Манна-Вітні, Колмогорова-Смирнова. Для аналізу зв'язків був використаний коефіцієнт кореляції Пірсона. Для аналізу

внутрішньої структури шкали «Нонконформності» був використаний факторний аналіз (метод максимальної правдоподібності із Варімакс-обертанням).

Для обчислень використовувалося програмне забезпечення IBM SPSS Statistics (версія 22).

Таким чином для емпіричного дослідження було підібрано 4 методики, які дають нам сумарно 14 шкал. Крім питань методики, форма містила додаткові чотири запитання, збираючи данні про стать, вік, вищий навчальний заклад та спеціальність, що вивчається. Це дає нам можливість належним чином дослідити чинники конформної поведінки студентів, її зв'язок з сприйняттям соціальної підтримки та інтолерантністю до невизначеності.

2.2. Аналіз характеристик конформізму у вибірці

Описові статистики. За результатами методик були порашовані описові статистики та перевірено характеристики розподілу.

Середнє значення за шкалою «Нонконформності» становить 33,52 ($SD=6,60$); середнє значення за загальною шкалою «Міжособистісна підтримка» становить 23,42 ($SD=7,00$); за загальною шкалою «Інтолерантність до невизначеності» $M=38,66$ ($SD=9,61$); за загальною шкалою «Сприйняття соціальної підтримки(СП)» $M=63,50$ ($SD=13,36$). Описові статистики за іншими шкалами представлені в таблиці 2.1.

Показники симетрії і ексцесу для всіх шкал знаходяться в межах від -1 до +1. За шкалами «Нонконформність», «Креативність», «Евристичність» та «Інтолерантність до невизначеності (ІТН)» показник асиметрії наближений до 0, тож розподіл є практично симетричним. За усіма шкалами показники асиметрії є від'ємними. Аналіз гістограм частот виявляє тяжіння до високих оцінок за шкалами двох методик: міжособистісної підтримки (підтримка оцінкою, приналежністю, матеріальна підтримка) та сприйняття соціальної підтримки (значущі партнери, родина, друзі). (див рис. 2.1,) Візуальний опис частот за іншими шкалами представлений в Додатку Г.

Таблиця 2.1 - Описові статистики дослідження у вибірці українських студентів (N=114)

N=114	Mean	SD	Skewness (Асиметрія)	Kurtosis (Експес)	Min	Max
Креативність заг	67,47	11,466	-0,042	-0,371	41	95
Нонконформність	33,52	6,603	-0,067	-0,358	17	50
Евристичність	33,96	6,310	-0,049	-0,064	18	50
Міжособистсна підтримка заг	23,42	7,009	-0,419	-0,485	7	36
Оцінка	8,06	3,032	-0,525	-0,706	0	12
Приналежність	7,06	3,038	-0,517	-0,554	0	12
Матеріальна підтримка	8,30	2,690	-0,527	-0,373	1	12
ІТН заг	38,66	9,605	-0,055	-0,478	17	58
Прогностична тривога	23,61	5,715	-0,113	-0,391	10	35
Гнітюча тривога	15,05	4,745	-0,19	-0,499	5	25
Сприйняття СП заг	63,50	13,360	-0,479	-0,577	32	84
Значущий партнер	5,32	1,698	-0,915	-0,172	1	7
Родина	5,34	1,279	-0,607	-0,362	1,75	7
Друзі	5,22	1,532	-0,841	0,054	1	7

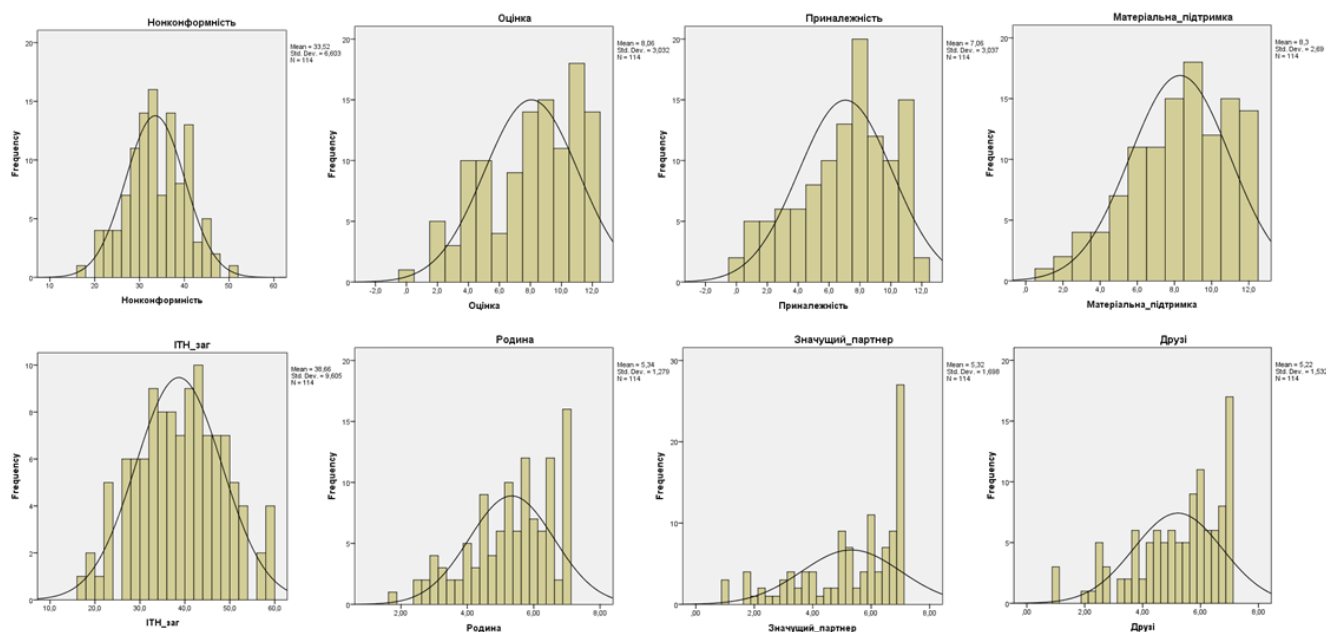

Рисунок. 2.1 Частотні гістограми кількісних показників (зліва направо) шкали «Нонконформність», субшкал «Оцінка», «Приналежність», «Матеріальна підтримка»; шкали «ІТН»; субшкал «Родина», «Значущий партнер», «Друзі»

В результаті проходження методики «Опитувальник креативної поведінки» (CBQ III) С. Попека отримали такі результати.

Середнє значення за загальною шкалою креативності $M=67,47$, $SD=11,466$; за шкалою «Нонконформність» $M=33,52$, $SD=6,603$; за шкалою «Евристичність» $M=33,96$, $SD=6,310$. Асиметрія (за загальною шкалою) = $-0,042$. Тобто розподіл є практично симетричним і при цьому негативним. (див. рис. 2.1)

Нижче в таблиці 2.2 наведено порівняння базових описових статистик даного дослідження з оригінальним дослідженням. Середні значення та стандартні відхилення між собою приблизно подібні, хоча наша вибірка має дещо вищі середні значення.

Таблиця 2.2 - Середні інтервали за «Опитувальником креативної поведінки» (CBQ III) в українській та польській вибірці

<i>Mean (Std. deviation)</i>	Дослідження С. Попека та інших (2016)[8]	Результати даного дослідження
Характеристика вибірки	Польща, n=4721	n=114
Креативність (заг) (0-36)	66,37 (11,54)	67,47 (11,47)
«Нонконформність» (0-12)	33,62 (6,49)	33,52(6,60)
«Евристичність» (0-12)	32,75 (6,55)	33,96 (6,31)

Поділ на рівні був вирахований за даними нашої вибірки, таким чином: «середній рівень» = середнє значення $\pm$ стандартне відхилення. Відповідно, «низьким рівнем» буде все, що менше нижнього порогу, і «високий рівень» - аналогічно. Результати проілюстровано на рисунку 2.2: Виходячи з результатів за цією методикою, можна сказати, що переважна більшість респондентів мають середні рівні проявів креативності, евристичності та нонконформності: вони проявляють помірний нонконформізм, здатні до евристичного інноваційного мислення та загалом творчо і активно відносяться до світу. За шкалою «Евристичності» спостерігаємо більше (порівняно з іншими шкалами) високих та низьких результатів. Перші схильні шукати нові рішення щоразу, через що часто ігнорують вже наявні ефективні шляхи вирішення питань. Другі, в свою чергу,

надто ригідно і формалістично сприймають процеси, надаючи перевагу використанню вже відомих і звичних алгоритмів роботи.

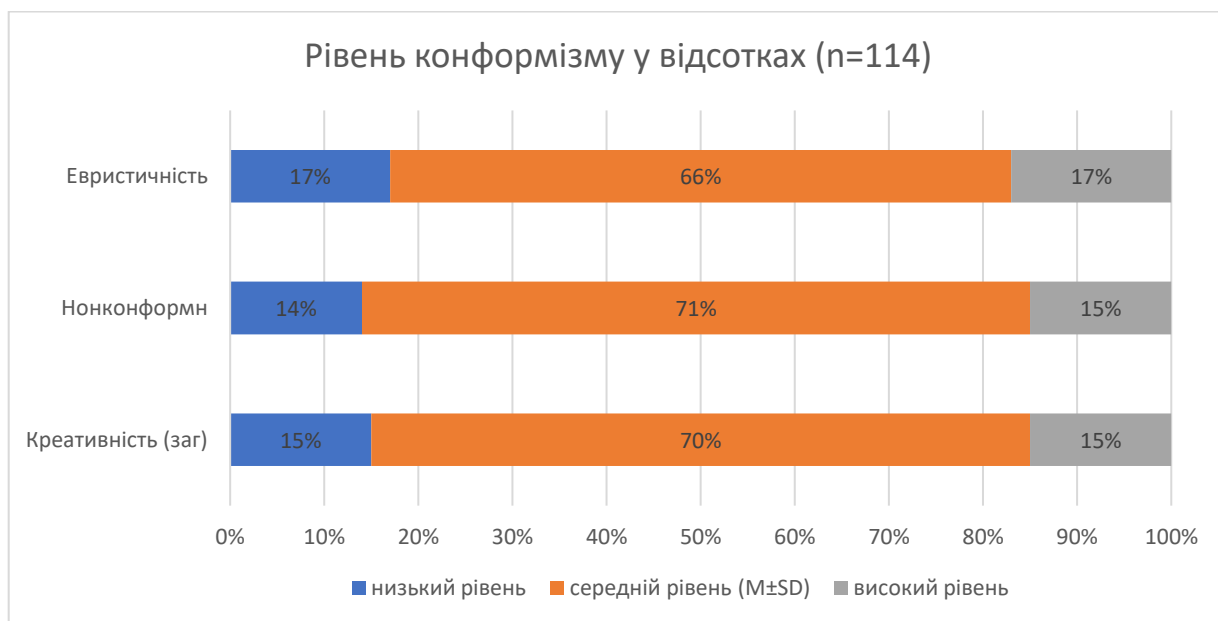

Рисунок. 2.2 Результати опитування за методикою «Опитувальник креативної поведінки» (CBQ III) С. Попека

Попунктний аналіз. Провівши попунктний аналіз питань, що складають шкалу «Нонконформізму» (в Опитувальнику креативної поведінки, CBQ III), отримали наступну картину (див. табл. 2.3 та рисунок 2.3). Середнє значення відповідей на питання «5. Я вважаю, що інші люди мають право на свою власну думку, погляди і переконання, навіть якщо я не погоджуюсь з ними.» становить 3,71 (SD=0,63) є найвищим – що свідчить про виражену толерантність в опитуваних. На наступному місці – питання «25. Перш ніж виконувати правила і накази, я спершу аналізую, чи мають вони сенс.» (M=3,12; SD=0,95) – респонденти здатні критично ставитися до подій, також їм притаманна самокритика.

Найнижчі середні показники отримали якості відваги (обернене питання «24. Я обережний/-а у вираженні власних думок через страх бути висміяним.») з середнім значенням 1,98 (SD=1,49) та висока самооцінка («26. Я відчуваю, що я кращий/-а за інших і це спонукає мене діяти.») з середнім значенням 2,05 (SD=1,26).

Таблиця 2.3 - Попунктний аналіз питань шкали «Нонконформності» у вибірці українських студентів

	Mean	Std. Deviation
«2. Я швидко адаптуюся до нових місць і ситуацій.»	2,658	1,15
«4. Мені подобається панувати над людьми та ситуаціями.»	2,649	1,07
«5. Я вважаю, що інші люди мають право на свою власну думку, погляди і переконання, навіть якщо я не погоджуюсь з ними.»	3,711	0,63
«7. Я справляюся з новими чи складними ситуаціями найбільш ефективно тоді, коли я можу працювати самостійно.»	2,702	1,19
«9. Я вважаю важливим виконувати задачі відмінним від того, як їх виконують однолітки способом.»	2,105	1,15
«12. Зазвичай я приймаю рішення незалежно і я не піддаюся тиску зі сторони інших.»	2,500	1,11
«16. Я підтримую всі інновації.»	2,561	1,06
«18. Я досягаю своїх цілей не зважаючи на жодні складнощі.»	2,553	1,11
«20. Я виконую виснажливі та складні задачі наполегливо, з ентузіазмом і до кінця.»	2,184	1,29
«22. Мені подобається проявляти ініціативу та діяти відповідно.»	2,737	1,10
«24. Я обережний/-а у вираженні власних думок через страх бути висміяним.»	1,982	1,49
«25. Перш ніж виконувати правила і накази, я спершу аналізую, чи мають вони сенс.»	3,123	0,95
«26. Я відчуваю, що я кращий/-а за інших і це спонукає мене діяти.»	2,053	1,26

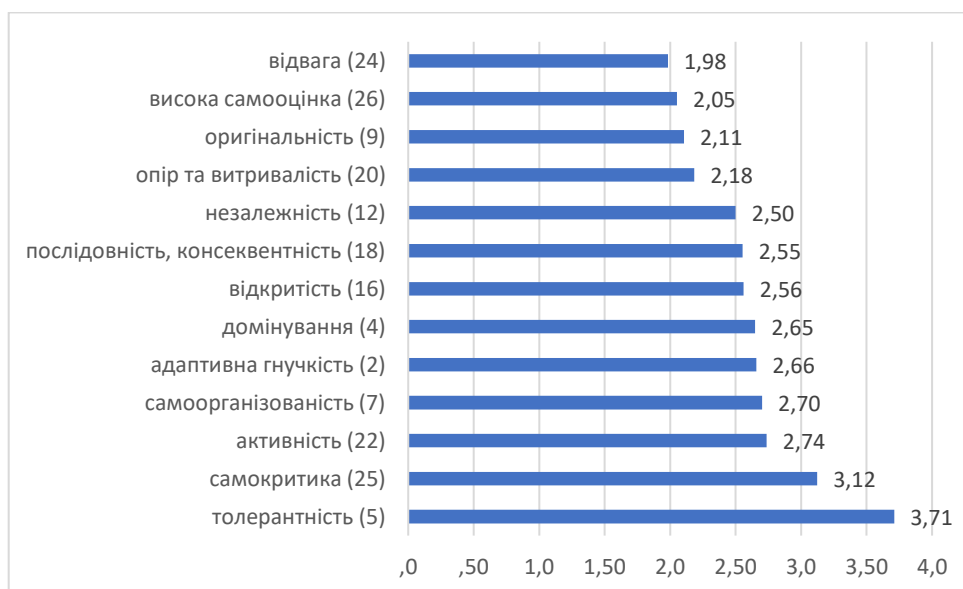

Рисунок. 2.3 Результати поунктного аналізу за шкалою «Нонконформності» «Опитувальника креативної поведінки» (CBQ III) С. Попека

Факторний аналіз для шкали «Нонконформність». Для визначення внутрішньої структури шкали **К-N(конформність-нонконформність)**, був виконаний експлораторний факторний аналіз за методом максимальної правдоподібності з Варімакс-обертанням. Чотирьохфакторна структура (49% заг. дисперсії) шкали К-N, отримана авторами методики, містить фактори «внутрішня мотивація», «критична незалежність», «відкритість» та «відвага»[7, 8]

Критерій Кайзера-Мейера-Олкіна (КМО) = 0,652, повідомляє про задовільну придатність даних для факторного аналізу; критерій сферичності Барлетта значущий на рівні $p=0,000$; «якість підгонки» (goodness-of-fit) має значимість = 0,852 – отже, достатня якість факторної моделі підтверджена.(Додаток Д.2) В результаті проведеного аналізу було виявлено 5 латентних факторів, що сукупно пояснюють **60,76%** загальної дисперсії змінних. Відсоток залишків кореляцій (різниця між відтворюваною та реальною кореляціями), рівень значимості яких більший за 0,05, складає 12% - він доволі низький, що дозволяє нам запевнитися в не даремному виборі саме 5 факторів.

Факторні навантаження пунктів методики надані в таблиці 2.4 (до уваги бралися показники, абсолютне значення яких більше за 0,400 – виділені в таблиці червоним).

Фактор 1 (власна вага 2,87; пояснює 22,06% загальної дисперсії) характеризується такими змінними (якостями): незалежність (ф.н. = 0,660), відвага (ф.н. = 0,508), адаптивна гнучкість (ф.н. = 0,482). Цей фактор спирається на здатність встоювати перед тиском та високу адаптивність - це дозволяє охарактеризувати його як «Антикрихкість».

Фактор 2 (власна вага 1,43; пояснює 10,97% загальної дисперсії) характеризується змінною - послідовність, консеквентність (ф.н. = 0,951) та пов'язаний із твердженням «(18) Я досягаю своїх цілей не зважаючи на жодні складнощі.». Цей фактор назвемо відповідно до якості «Консеквентність». Консеквентність тлумачиться як здатність людини бути послідовною, усвідомлювати наслідки своїх вчинків та приймати за них відповідальність.

Таблиця 2.4 - Факторні навантаження пунктів шкали К-N «Опитувальника креативної поведінки» у вибірці українських студентів

Шкала К-N, Варімакс-обертання, n=114	Фактори				
	1	2	3	4	5
Власна вага фактору	2,868	1,427	1,333	1,175	1,097
% поясненої дисперсії	22,059	10,973	10,256	9,036	8,437
Якість (№ питання методики)	Факторне навантаження(далі «ф.н.»)				
інтелектуальна ригідність - адаптивна гнучкість (2)	,482	,199	,097	,169	,121
підпорядкування – домінування (4)	,066	,039	,986	-,035	,137
інтолерантність – толерантність (5)	,020	,037	-,116	,062	-,455
несамостійність – самоорганізованість (7)	,055	,113	-,041	,427	,095
стереотипність – оригінальність (9)	,284	-,104	,234	,491	,118
залежність – незалежність (12)	,660	,219	-,046	,122	-,130
оборона – відкритість (16)	-,060	,155	,014	,513	-,127
підкорення – послідовність, консеквентність (18)	,244	,951	,117	,147	,016
слабкий опір і витривалість – опір та витривалість (20)	,021	,392	-,013	,283	,436
пасивність – активність (22)	,194	,203	,330	,203	,128
боязкість – відвага (24)	,508	-,015	,073	-,148	,050
нестача критики – самокритика (25)	,227	-,055	,121	,178	,022
низька самооцінка – висока самооцінка (26)	,349	,144	,050	,166	,385

Фактор 3 (власна вага 1,33; пояснює 10,26% загальної дисперсії) характеризується змінною - домінування (ф.н. = 0,986) та пов'язаний із твердженням «(4) Мені подобається панувати над людьми та ситуаціями.». Цей фактор назвемо відповідно до якості «Домінування».

Фактор 4 (власна вага 1,17; пояснює 9,04% загальної дисперсії) характеризується такими змінними (якостями): відкритість (ф.н. = 0,513), оригінальність (ф.н. = 0,491), самоорганізованість (ф.н. = 0,427). Цей фактор спирається на самостійність в діях та рішеннях та спраглисть до унікальності, схильність до інновацій - це дозволяє охарактеризувати його як «Самобутність».

Фактор 5 (власна вага 1,10; пояснює 8,44% загальної дисперсії) характеризується змінною – опір та витривалість (ф.н. = 0,436) та пов'язаний із твердженням *«(20) Я виконую виснажливі та складні задачі наполегливо, з ентузіазмом і до кінця.»*. Фактор має негативну кореляцію з толерантністю (ф.н. = -0,455), яка розкривається в твердженні *«(5) Я вважаю, що інші люди мають право на свою власну думку, погляди і переконання, навіть якщо я не погоджуюсь з ними.»*. Цей фактор назвемо відповідно до акцентованої якості – «Опір».

Отже, підхід, покладений в основу опитувальника, передбачає відсутність ієрархії в структурі та вказує на неминучість асиміляції процесів – біологічних і соціальних, когнітивних і поведінкових - це дозволяє переосмислювати структуру вказаних шкал. У внутрішній структурі методики «Опитувальник креативної поведінки» в шкалі «конформності-нонконформності» можна виділити 5 латентних факторів, що описують складові конформності в студентів: антикрихкість, консеквентність (послідовність), домінування, самотність та опір.

В результаті проходження методики «Список оцінки міжособистісної підтримки» (ISEL-12) III. Коена отримали такі результати.

Середнє значення за загальною шкалою $M=23,42$, $SD=7,009$; за шкалою «Підтримка оцінкою» $M=8,06$, $SD=3,032$; за шкалою «Підтримка приналежністю» $M=7,06$, $SD=3,038$; за шкалою «Матеріальна підтримка» $M= 8,30$, $SD=2,69$. Асиметрія (за загальною шкалою) = -0,42. Тобто розподіл є приблизно симетричним і при цьому негативним.(див. табл. 2.1)

Нижче в таблиці 2.5 наведено порівняння базових описових статистик даного дослідження з дослідженням попередніх років (згадувалось в попередньому підрозділі). Середні значення та стандартні відхилення між собою приблизно подібні, хоча наша вибірка має дещо нижчі середні значення.

Таблиця 2.5 – Описова статистика методики «Список оцінки міжособистісної підтримки» Ш. Коена для двох значень: середнє значення, М (стандартне відхилення, SD)

<i>Mean (Std. deviation)</i>	Е. Мерц та інші, 2013[26]	Результати даного дослідження
Розмір вибірки	n=5188	n=114
Загальна шкала (0-36)	25,86 (6,65)	23,42 (7,009)
«Підтримка оцінкою» (0-12)	8,92 (2,63)	8,06(3,032)
«Підтримка приналежністю» (0-12)	8,47 (2,61)	7,06 (3,038)
«Матеріальна підтримка» (0-12)	8,44 (2,61)	8,30(2,69)

Поділ на рівні був вирахований за даними нашої вибірки, таким чином: «середній рівень» = середнє значення $\pm$ стандартне відхилення. Відповідно, «низьким рівнем» буде все, що менше нижнього порогу , і «високий рівень» - аналогічно. Результати проілюстровано на рисунку 2.4. Виходячи з результатів за цією методикою, можна сказати, що переважна більшість респондентів сприймають функціональну підтримку трьох видів (підтримку оцінкою, приналежністю та матеріальну) як достатню. Більшість має до кого звернутися за порадою, з ким провести вихідні, та до кого звернутися по допомогу при переїзді чи хворобі. Незначно, але більше високих показників(15%) соціальної підтримки відмічаємо за шкалою підтримки приналежністю: респонденти високо оцінюють свої можливості бути частиною якоїсь групи людей (друзів, знайомих), розділяти діяльність з кимось, співпрацювати та проводити дозвілля в компанії людей.

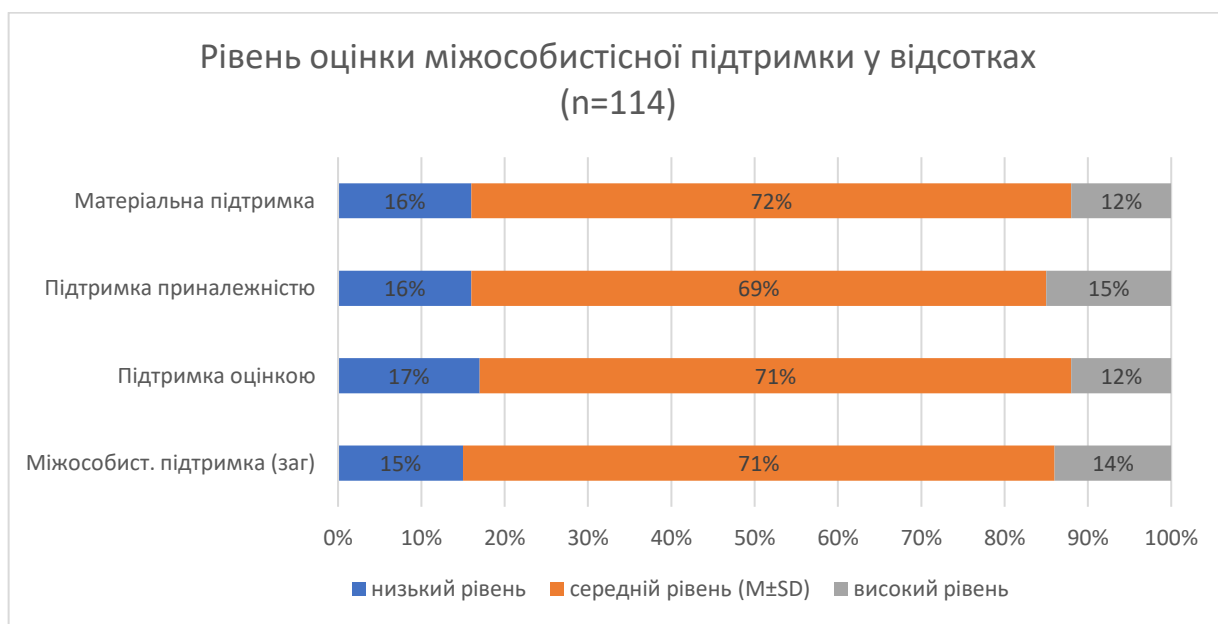

Рисунок 2.4 Результати опитування за методикою методики «Список оцінки міжособистісної підтримки» » (ISEL-12) Ш. Коена з розподілом на рівні: низький, середній та високий

В результаті аналізу даних, отриманих за методикою «Шкала інтолерантності до невизначеності» (IUS – 12) Н. Карлетона (в адаптації Г. Громової), маємо наступні результати.

Середнє значення за загальною шкалою $M=38,66$, $SD=9,605$; за шкалою «Прогностична тривога» $M=23,61$, $SD=5,72$; за шкалою «Гнітюча тривога» $M=15,05$, $SD=4,74$. Асиметрія (за загальною шкалою) = $-0,055$. Тобто розподіл є практично симетричним. (див. табл. 2.1)

Нижче, в таблиці 2.6 наведено порівняння базових описових статистик даного дослідження з дослідженнями попередніх років. Середні значення та стандартні відхилення між собою різняться: наші результати є найвищими за усіма шкалами, на другому місці – данні Г. Громової, інші двоє іноземних результатів між собою практично ідентичні. Усі дослідження є доволі нещодавніми (мали місце після та під час пандемії) і респонденти даного дослідження – українці, що наразі переживають війну то її наслідки. Цей факт може впливати на результати даної методики, оскільки її шкали вимірюють два види тривоги (і сукупно позначають рівень інтолерантності до невизначеності). Вивчення зв'язку інтолерантності до

невизначеності в умовах війни і криз є актуальним і потребує подальших досліджень.

Таблиця 2.6 – Описова статистика методики «Інтолерантність до невизначеності» (IUS – 12) Н. Карлетона для двох значень: середнє значення, М (стандартне відхилення, SD)

	Г. Громова (2021)[1]	А. Нісіреу та інші (2024)[30]	Г. Сімос, А. Нісіреу (2023)[34]	Результати даного дослідження
Характеристика вибірки	n=226 (Україна, ст-ти)	n=1104 (Македонія, ст-ти)	n= 959 (Греція, ст-ти)	n=114 (Україна, ст-ти)
Загальна шкала	34,06 (7,50)	30,84(8,9)	30,73(8,83)	38,66 (9,60)
«Прогностична тривога»	20,86 (5,03)	18,89(5,4)	18,86(5,41)	23,61(5,72)
«Гнітюча тривога»	13,19 (3,64)	11,95(4,2)	11,87(4,20)	15,05(4,74)

Поділ на рівні був врахований за даними нашої вибірки, таким чином: «середній рівень» = середнє значення $\pm$ середнє відхилення. Відповідно, «низьким рівнем» буде все, що менше нижнього порогу, і «високий рівень» - аналогічно. Результати проілюстровано на рисунку 2.5. Результати за шкалами не мають великих відмінностей між собою. За однакової кількості респондентів із середніми рівнями тривожності, маємо дещо більшу кількість високих показників прогностичної тривоги(13%), та дещо більшу кількість низьких показників гнітючої тривоги(16%). Тобто, гнітюча тривожність – соматичний компонент, поява негативних переживань за умов невизначеності - менше притаманна опитуваним, ніж прогностична («тривога очікування», проявляється як небажання змиритися з тим фактом, що життя неокінця передбачуване і контрольоване нами).

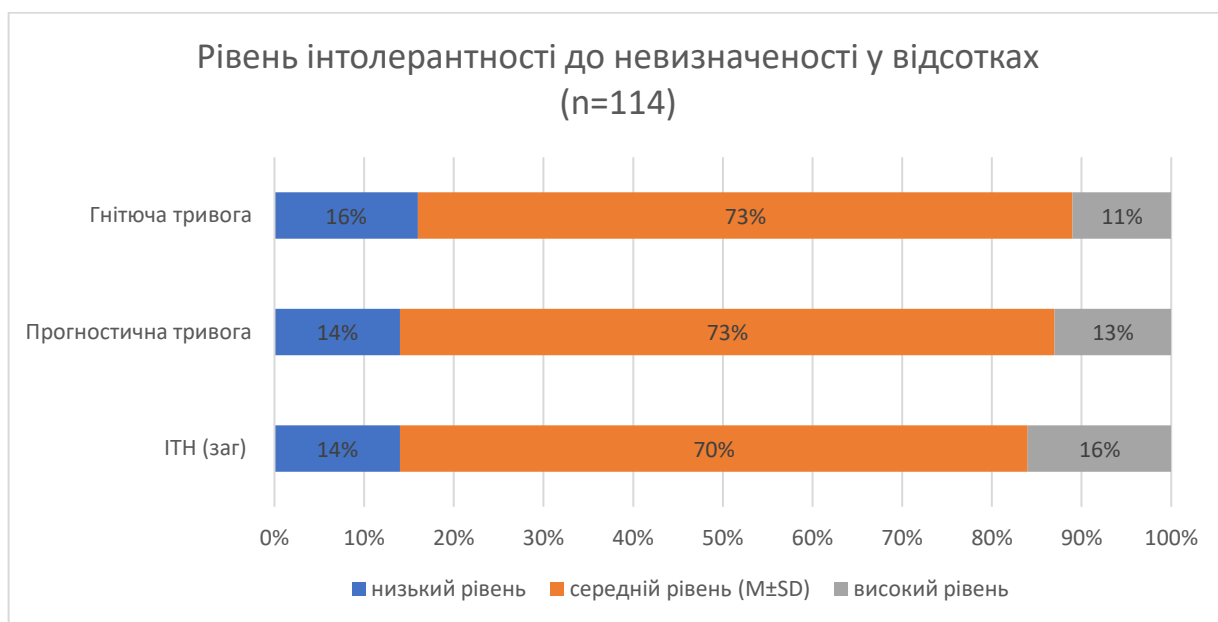

Рисунок 2.5 Результати опитування за методикою «Шкала інтолерантності до невизначеності» (IUS – 12) Н. Карлетона (в адаптації Г. Громової): загальний рівень інтолерантності до невизначеності з-поміж вибірки та дві шкали (прогностична та гнітюча тривога)

В результаті проходження методики “Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки” (MSPSS) Г. Зімета отримали наступні результати.

Результати нашого дослідження описуються наступним чином: середнє значення загального показника становить 63,5 (SD=13,36), субшкала «Значимий партнер» - M=5,32 (SD=1,70); субшкала «Сім'я» - M=5,36 (SD=1,28); субшкала «Друзі» - M=5,22 (SD=1,53). Асиметрія (за загальною шкалою) = -0,48. Тобто розподіл є приблизно симетричним і при цьому негативним. (див. табл. 2.1)

Нижче в таблиці 2.7 наведено порівняння базових описових статистик даного дослідження з домлідженнями попередніх років. Середні значення та стандартні відхилення між собою не радикально відрізняються: наші результати дещо нижчі, ніж результати Г. Зімета, але вищі за результати вибірок з В'єтнаму, Малайзії.

Таблиця 2.7 – Описова статистика методики «Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки» (MSPSS) Г. Зімета для двох значень: середнє значення, М (стандартне відхилення, SD)

	Г. Зімет та інші (1988) [36]	Т. Нгуен (2022) [29]	Н. Азіз та інші (2023)[6]	Результати даного дослідження
Характеристика вибірки	n=275 (США, студенти)	n=356 (В'єтнам, 18-25р)	n=290 (Малайзія, ст-ти)	n=114 (Україна, ст-ти)
Загальна шкала(1-7)	5,80 (0,86)	--	5,23 (1,19)	5,28 (1,11)*
«Значимий партнер» (1-7)	5,74 (1,25)	4,93 (1,02)	5,15 (1,65)	5,32 (1,70)
«Сім'я» (1-7)	5,80 (1,12)	5,24 (1,08)	5,21 (1,48)	5,36 (1,28)
«Друзі» (1-7)	5,85 (0,94)	5,10 (0,90)	5,34 (1,33)	5,22 (1,53)

*Примітка: *Використане середнє значення та стандартне відхилення для загальної шкали з результатами, поданими у вигляді середнього арифметичного, а не суми.*

Поділ на рівні був вирахований за даними нашої вибірки, таким чином: «середній рівень» = середнє значення $\pm$ середнє відхилення. Відповідно, «низьким рівнем» буде все, що менше нижнього порогу, і «високий рівень» - аналогічно. Результати проілюстровано на рисунку 2.6. Зважаючи на використаний нами спосіб визначення «рівнів» результатів, проінтерпертуємо відсутність «високих» показників за шкалою сприйняття значущих партнерів таким чином: середні значення шкали не дозволяють сказати, що більшість респондентів високо оцінюють підтримку зі сторони партнерів – в рамках вибірки. Ми не можемо сказати про абсолютну відсутність високих оцінок, бо не використовуємо попередньо визначені інтервали норм (вони не представлені методикою), радше «середніми» значеннями вважаємо ті, на які вказує тенденція конкретної вибірки.

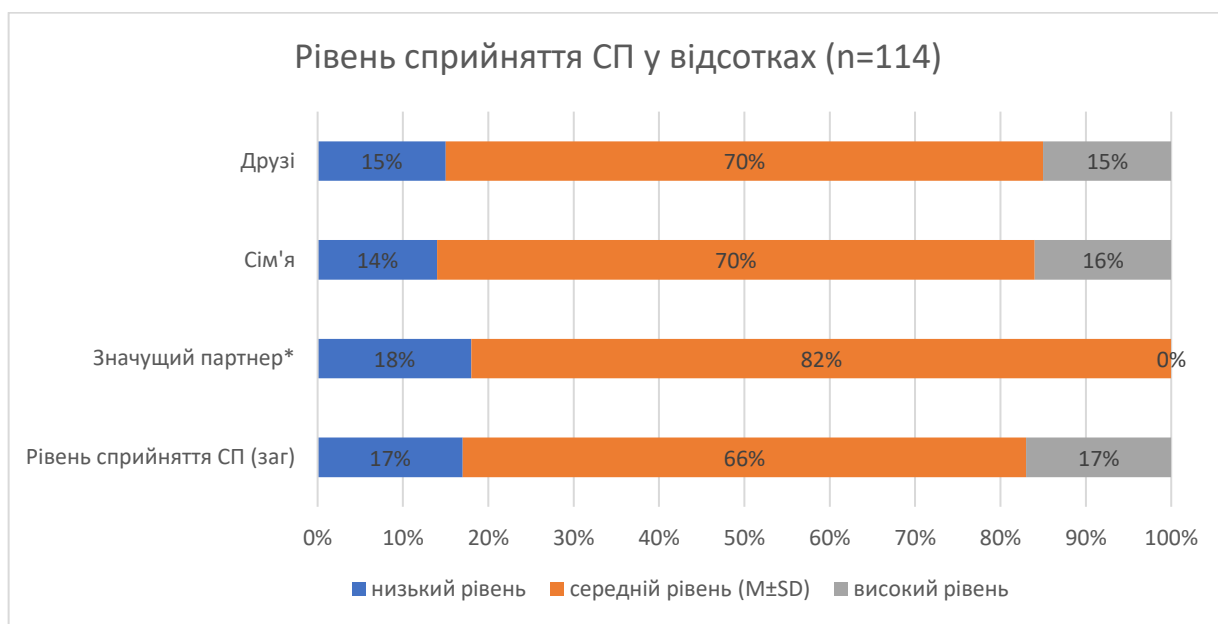

Рисунок 2.6 Результати опитування за методикою “Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки” (MSPSS) Г. Зімента: загальний рівень сприйнятої соціальної підтримки з-поміж вибірки та три шкали («значущий партнер», «сім'я», «друзі»)

Порівняльний аналіз за критерієм «вік». Вибірка була представлена чотирма віковими групами: 16-18 років(1), 18-20 років(2), 20-22 роки(3), 22-27 років(4). З метою дослідити вплив віку на інші явища був проведений однофакторний дисперсійний аналіз (апостеріорні множинні порівняння) за критерієм Бонферроні(ANOVA). Статистично значущих відмінностей у рівнях виміряних явищ за критерієм віку не було виявлено.

Тест Крускала-Волліса показав наявність певної різниці в сприйнятті підтримки родини залежно від віку ($p=0,077$). (Додаток Е.1) Цю ж тенденцію видно на графіку середніх значень у залежності з віком для деяких шкал: що старша вікова група, то вище середнє значення за шкалою. (рис.2.7) Отже, припущення, що з віком змінюється сприйняття підтримки від родини (зокрема, покращується) потребує додаткової перевірки.

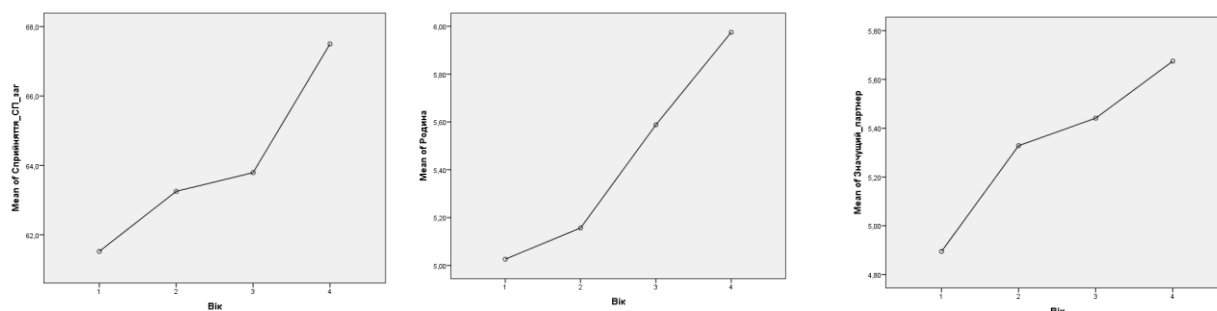

Рисунок 2.7 Графік середніх значень для шкал «Сприйняття СП(заг)», «Родина» та «Значущий партнер»

Порівняльний аналіз за критерієм «стать». Для перевірки гіпотези, що стать впливає на результати за шкалами було застосовано тести Манна-Вітні та Колмогорова-Смирнова. Статистично значущої різниці в результатах по вибірці за критерієм статі не було виявлено. Проте, було помічено певну відмінність за шкалою «Значущий партнер» ($U = 1106,5$; $p=0,052$) і ранг середнього значення перевищував у жіночої статі. Аналіз ANOVA показав достатню значущість ($p=0,044$, $F=4,168$) статевої відмінності за шкалою «Значущий партнер». (Додаток Е.2) Такі результати цілком відповідають отриманим в оригінальному дослідженні Г. Зімета – за його даними жінки повідомили про значно більшу підтримку від партнерів, друзів та загалом (різниця за шкалою «Родина» не була значущою)[36]. Можемо припустити, що жінки можуть відчувати більше підтримки від партнерів, ніж чоловіки. Щоб перевіряти таке припущення, важливо зібрати достатньо даних про стан особистого життя респондентів та особливості сприйняття партнерів як підтримуючих.

Порівняльний аналіз за критерієм «спеціальність». Аби перевірити вплив спеціальності студентів на інші показники, було проведено аналіз ANOVA (з апостеріорним порівнянням з критерієм Бонферроні). Спочатку спеціальності були розділені на 3 групи: точні науки (математичні, комп'ютерні, природничі), соціальні (економічні, право, менеджмент, психологія), гуманітарні (філологія, історія, педагогіка). Результати аналізу подані в таблиці 2.8. Аналіз не виявив статистично значимих відмінностей для фактору «Нонконформізм».

Проте, були помічені певні відмінності між групами за шкалами «Інтолерантності до невизначеності» та «Прогностичної тривоги». В першому випадку результати різнилися для 3 групи з 1 та з 2: припускаємо можливість наявності розбіжностей у рівні інтолерантності до невизначеності для студентів гуманітарних спеціальностей, по зрівнянню з студентами точних та соціальних напрямів. Судячи з середніх значень груп, студенти гуманітарних спеціальностей менш толерантні до невизначеності.

В другому випадку – для шкали «Прогностичної тривоги» - результати є певною мірою відмінними для 3 та 2 груп. Зокрема, студенти гуманітарних спеціальностей відчувать більше прогностичної тривоги, ніж студенти соціальних спеціальностей. Ці зв'язки є доволі цікавими, але потребують детальніших досліджень для підтвердження (або спростування) наявності значимих відмінностей.

Вдруге спеціальності були розділені на 4 групи: 1 - точні науки (математичні, комп'ютерні, природничі), 2 - соціальні (економічні, право, менеджмент), 3 - гуманітарні (філологія, історія, педагогіка) та окремо винесли 4 - психологів (кількість респондентів в цій категорії дозволила це зробити, одночасно вирівнявши по кількості всі групи). Аналіз не виявив статистично значимих відмінностей для шкали «Нонконформізм».

Проте, були помічені певні відмінності між групами за шкалою «Друзі», що описує сприйняту соціальну підтримку від друзів. Результати різнилися для 1 та 2 груп: припускаємо можливість наявності розбіжностей у сприйнятті підтримки від друзів у студентів-психологів у порівнянні зі студентами точних наукових спеціальностей. Судячи з середніх значень груп, студенти-психологи вище оцінюють соціальну підтримку, отримвану від друзів. Для більш точного формулювання та підтвердження реальності значних відмінностей слід проводити подальші дослідження.

Таблиця 2.8 - Порівняльний аналіз середніх показників в групах студентів з різними спеціальностями(розподіл на 3 та на 4 групи)

Діагностичний показник (залежна змінна)	Групи, що порівнюються (за спеціальністю)			Однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA		Апостеріорне порівняння, достовірні відмінності груп (критерій Бонферонні)	
	1) точні науки (комп та прир)	2) соціальні науки	3) гуманітарні науки	F	p-рівень (значимість)		
<i>n</i>	38	55	21				
Нонконформність	32,84	33,42	35,00	0,850	0,484	—	
ІТН, заг	37,42	37,76	43,29	3,047	0,051	3 і 1 (0,76); 3 і 2 (0,77)	
Прогностична тривога	23,05	22,95	26,33	3,043	0,052	2 і 3 (0,61)	
	1) психологи	2) точні н-ки	3) соціальні н-ки	4) гум. н-ки	F	p-рівень (значимість)	
<i>n</i>	29	38	26	21			
Нонконформність	32,55	32,84	34,38	35,00	0,838	0,476	—
Друзі	5,78	4,84	5,10	5,27	2,166	0,096	1 і 2

Порівняльний аналіз за критерієм «місцезнаходження ВНЗ». Аби перевірити вплив ВНЗ (зокрема компоненту його місцезнаходження в межах України) студентів на інші показники, було проведено аналіз ANOVA та непараметричний тест Манна-Вітні. За місцезнаходженням ВНЗ було виділено 2 групи: 1 – київські ВНЗ(55% від загалу вибірки); 2 - ВНЗ інших міст (переважно, західної України: львівські(14%), івано-франківські(29%)). Аналіз не виявив статистично значимих відмінностей для фактору «Нонконформізм».(див табл 2.9)

Виявлені статистично значущі відмінності за критерієм місцезнаходження ВНЗ за шкалами Міжособистісної підтримки (заг), Матеріальна підтримка та Родина. Меншою мірою, але також значущі відмінності виявлені за шкалою Приналежності. Зважаючи на середні значення за групами, можемо проінтерпретувати різницю так: студенти, що навчаються в київських вишах оцінюють загальний рівень соціальної підтримки, та зокрема матеріальну

підтримку значно вище, ніж студенти, що навчаються у вишах західної України. Також, студенти київських вишів оцінюють соціальну підтримку сім'ї вище, за студентів західних регіонів України. Для більш точного і безпомилкового уточнення реальних причин такої різниці слід проводити подальші дослідження, що маючи на меті дослідження цієї різності підберуть належні методи їх вивчення (зокрема, детальніше дослідження соціально-демографічного становища цих двох груп студентів).

Таблиця 2.9 – Порівняльний аналіз середніх показників в групах студентів з різним місцезнаходженням ВНЗ(розподіл на 2 групи)

Діагностичний показник (залежна змінна)	Групи, що порівнюються (за місцезнаходженням ВНЗ)		Однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA		U Mann-Whitney
	1)Центральна Україна (Київ, Житомир)	2)Західна Україна (Львів, Івано-Франківськ тощо)	F	p-рівень (значимість)	
Нонконформізм	34,16	32,70	1,370	,244	,394
Міжособистсна_підтримка, заг	25,47	20,80	13,872	,000	,001
Оцінка	8,52	7,48	3,344	,070	,106
Приналежність	7,64	6,32	5,518	,021	,022
Матеріальна підтримка	9,31	7,00	25,178	,000	,000
Сприйняття_СП, заг	66,13	60,14	5,876	,017	0,01
Родина	5,65	4,93	9,645	,002	,002
Друзі	5,46	4,92	3,595	,061	,066

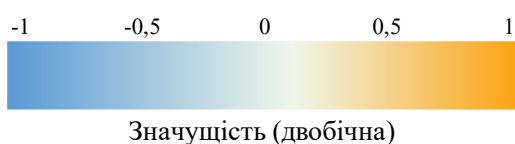
Отже, порівняльний аналіз показав відсутність значущих зв'язків за критеріями віку та статі. Він же показав наявність певних не сильних розбіжностей за критерієм спеціальності для шкал ІТН та прогностичної тривоги. Значущими розбіжностями відзначився критерій місцезнаходження ВНЗ за шкалами Міжособистісної підтримки (заг), Матеріальної підтримки та сприйманої підтримки від родини.

Аналіз зв'язків між чинниками. Для виявлення можливих зв'язків конформізму з соціальною підтримкою та інтолерантністю до невизначеності було

застосовано кореляційний аналіз Пірсона. Результати наведені у таблиці 2.10. Точні коефіцієнти значущості подані в Додатку Ж.

Таблиця 2.10 – Кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона) між шкалами усіх опитувальників для вибірки українських студентів (n=114)

	Кр	НК	Е	МП	Оц	Пр	М	ІТН	Пр Тр	Гн Тр	СС П	ЗнП	Р	Др
Кр	1	,893 **	,882 **	,305 **	,130	,350 **	,252 **	- ,185 *	- ,025	- ,345 **	,134	,024	,116	,169
НК	,893 **	1	,577 **	,294 **	,128	,349 **	,228 *	- ,240 *	- ,078	- ,392 **	,097	,034	,073	,113
Е	,882 **	,577 **	1	,246 **	,103	,271 **	,220 *	- ,086	,035	- ,216 *	,143	,009	,135	,188 *
М П	,305 **	,294 **	,246 **	1	,771 **	,848 **	,778 **	- ,136	,002	- ,278 **	,687 **	,572 **	,378 **	,549 **
Оц	,130	,128	,103	,771 **	1	,467 **	,356 **	- ,065	,008	- ,141	,644 **	,652 **	,329 **	,408 **
Пр	,350 **	,349 **	,271 **	,848 **	,467 **	1	,555 **	- ,138	,001	- ,280 **	,532 **	,413 **	,243 **	,498 **
М	,252 **	,228 *	,220 *	,778 **	,356 **	,555 **	1	- ,126	- ,004	- ,251 **	,464 **	,288 **	,340 **	,409 **
ІТ Н	- ,185 *	- ,240 *	- ,086	- ,136	- ,065	- ,138	- ,126	1	,933 **	,901 **	- ,038	,078	- ,098	- ,087
Пр Тр	- ,025	- ,078	,035	,002	,008	,001	- ,004	,933 **	1	,684 **	,018	,128	- ,087	- ,030
Гн Тр	- ,345 **	- ,392 **	- ,216 *	- ,278 **	- ,141	- ,280 **	- ,251 **	,901 **	,684 **	1	- ,099	,003	- ,094	- ,140
СС П	,134	,097	,143	,687 **	,644 **	,532 **	,464 **	- ,038	,018	- ,099	1	,803 **	,629 **	,765 **
Зн П	,024	,034	,009	,572 **	,652 **	,413 **	,288 **	,078	,128	,003	,803 **	1	,266 **	,420 **
Р	,116	,073	,135	,378 **	,329 **	,243 **	,340 **	- ,098	- ,087	- ,094	,629 **	,266 **	1	,243 **
Др	,169	,113	,188 *	,549 **	,408 **	,498 **	,409 **	- ,087	- ,030	- ,140	,765 **	,420 **	,243 **	1

Примітка: ** кореляції значущі на рівні 0,01; *кореляції значущі на рівні 0,05;
 виокристані умовні позначення шкал: **Кр** – креативність, загальна шкала (*CBQ III*), **НК** –
 нонконформність, **Е** – евристичність; **МОСП** - міжособистісна підтримка, загальна (*ISEL-12*),
Оц – підтримка оцінкою, **Пр** – приналежність, **М** – матеріальна підтримка; **ІТН** –
 інтолерантність до невизначеності, загальна (*IUS-12*), **ПрТр** – прогностична тривога, **ГнТр** –
 гнітюча тривога; **СпрСП** – сприйняття соціальної підтримки, загальна (*MSPSS*), **ЗнП** –
 значущий партнер, **Р** – родина, **Др** – друзі.

Шкала «Нонконформності» має прямий значущий зв'язок із шкалою
 «Міжособистісної підтримки(заг)»($r=0,294^{**}$) та її субшкалами «Підтримка
 приналежністю»($r=0,349^{**}$), «Матеріальна підтримка»($r=0,228^{*}$).

Потреба в прийнятті – приналежність – задовольняється (в тому числі) за
 умови включеності в соціальні стосунки. Вона лежить в основі нормативного
 соціального впливу, котрий провакує реакцію конформності. У використаній в
 дослідженні методиці «приналежність» вимірюється не стільки з емоційно точки
 зору, скільки з фактичної: «Чи є у вас люди, з якими можна розділити діяльність та
 дозвілля?». Це розкриває «соціальну підтримку» не просто як комплекс
 переживань у відповідь на зовнішні умови, а як фактичну соціальну ситуацію, в
 якій знаходиться респондент. Нонконформність характеризується здатністю
 захищати власні позиції, відстоювати власну індивідуальність і позицію.
 Інтерпретація цього результату, спираючись на трактування явищ в рамках
 використаних методик, може звучати наступним чином: достатній рівень
 приналежності дозволяє проявляти і відстоювати власну індивідуальну позицію.
 Наявність друзів, знайомих, сім'ї – людей, що приймають і готові проводити час
 разом, спільно діяти, – закриває потребу в прийнятті, і людині не доводиться
 застосовувати конформну поведінку в пошуках визнання.

Матеріальна підтримка – наявність соціальних зв'язків, які здатні надати
 інструментальну допомогу. Це той вид підтримки, коли людина розуміє, що вона
 фізично «не пропаде» - її спасуть, їй допоможуть, не словом, а ділом. Складно
 прокласти теоретичний безпосередній зв'язок між нонконформністю та
 матеріальною підтримкою. Це наштовхнуло на думку, що можливо кореляція

проходить з третім фактором, що поєднує перші два. І дійсно, «Матеріальна підтримка»($r=0,251^{**}$), «Міжособистісна підтримка (заг)» ($r=0,278^{**}$). та «Приналежність»($r=0,280^{**}$) – як і «Нонконформність» – негативно корелюють на високому рівні значущості з показником «Гнітючої тривоги». Можливо припустити, що відсутність матеріальної підтримки, відсутність підтримки приналежності та загальної міжособистісної підтримки йдуть пліч-о-пліч з високою гнітючою тривогою, а вона, в свою чергу, несумісна з нонконформізмом.

Шкала «Нонконформності» має обернений значущий зв'язок із шкалою «Інтолерантність до невизначеності»($r=0,240^{*}$) та її субшкалою «Гнітюча тривога»($r=-0,392^{**}$). Ця обернена залежність може бути сформульована наступним чином: що більш конформна людина, то більша інтолерантність до невизначеності, зокрема в компоненті гнітючої тривоги, за нею спостерігається. При високих рівнях гнітючої тривоги людина гостро реагує на непередбачуваність, в поведінці виявляється розгубленість, ступор, важко переживаються неясні ситуації з великою кількістю змінних. Важко реагувати в ситуаціях, де наслідки не є передбачуваними. Конформність як результат нормативного впливу, містить орієнтацію на соціальне схвалення і уникнення покарань (а значить непередбачуваність простору є загрозою і сприяє проявам гнітючої тривоги), і конформність як результат інформаційного впливу – має компонент уникнення неоднозначностей. Таким чином, підтверджений високим рівнем значущості зв'язок між конформністю та гнітючою тривогою є абсолютно логічним.

Слід також помітити два факти: 1) усі шкали опитувальника Креативності (частиною якого є шкала «Нонконформності») обернено корелюють на значущому рівні з опитувальником «Інтолерантності до невизначеності» (зокрема шкалою «Гнітючої тривоги»). Можемо казати, що високі рівні креативності, нонконформності та евристичної поведінки можливі лише за низьких рівнів гнітючої тривоги. А креативність і нонконформність потребують високої толерантності до невизначеності.

2) «Прогностична тривога» не має значущого зв'язку з опитувальником креативності, але загальний показник інтолерантності до невизначеності (ІТН) – має. Можемо припустити, що зв'язок із шкалою ІТН є наслідком значимого зв'язку з гнітючою тривожністю.

Евристичне мислення – таке, що спрямоване на новітність підходів і рішень, – єдине має незначний прямий зв'язок з однією з цих шкал – «Прогностичної тривоги». Прогностичній тривозі притаманний опір ідеї «не все можливо контролювати і передбачувати». Прямий зв'язок між бажанням передбачувати, контролювати та постійним пошуком новітнього може бути цікавою темою для майбутніх досліджень. Хоча одразу виділимо протиріччя: евристичне мислення часто лишає результат «відкритим» і непередбачуваним (обернений зв'язок з гнітючою тривоگو), що не відповідає запитам «опору непередбачуваності».

В результаті кореляційного аналізу не було виявлено зв'язків між «Нонконформністю» та шкалами опитувальника «Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки» Г. Зімета. Натомість, усі шкали останнього корелюють на значимому рівні зі шкалами іншого опитувальника, що вимірює соціальну підтримку («Список оцінки міжособистісної підтримки» Ш. Коена). Найсильніші зв'язки прослідковуються між такими шкалами:

1) «Міжособистісна підтримка (заг)» та «Сприйняття СП (заг)» ($r=0,687^{**}$), «Значущий партнер» ($r=0,572^{**}$), «Друзі» ($r=0,549^{**}$);

2) «Сприйняття СП (заг)» та «Підтримка оцінкою» ($r=0,644^{**}$), «Приналежність» ($r=0,532^{**}$): методика «Сприйняття СП» Г. Зімета акцентує увагу на джерелах соціальної підтримки – тобто на безпосередньо людях, що нас оточують, та відносинах з ними. Цей підхід найбільш логічно пов'язується саме з «підтримкою оцінки» (особливо) та «приналежністю» (з методики «Міжособистісна підтримка» Ш. Коена) – це ті два показники, в яких визначальною є людська близькість, емоційні стосунки;

3) «Значущий партнер» та «Підтримка оцінкою» ($r=0,652^{**}$): можемо припустити, що саме значущі партнери стають тими, від кого ми очікуємо і

сприймаємо підтримку оцінкою (з ким ми можемо поділитися переживаннями та порадитися);

4) «Друзі» та «Приналежність» ($r=0,498^{**}$): можемо припустити, що саме друзі є важливою групою системи соціальної підтримки, яка ефективно закриває потребу в приналежності, друзі стають надійними компаньйонами у спільній активності та для спонтанного дозвілля.

Шкала «Родини» найсильніше з-поміж шкал опитувальника Списку оцінки міжособистісної підтримки Ш. Коена корелює зі шкалою матеріальної підтримки: можемо припустити, що родина є найбільшим постачальником матеріальної підтримки, готова допомагати інструментально з вирішенням проблем, визволяти зі складних ситуацій та бути надійним «тилом».

Спираючись на показники кореляції, можемо привести у відповідність субшкали двох методик, що досліджують соціальну підтримку (див. табл 2.11).

Таблиця 2.11 – Коефіцієнти кореляції між субшкалами методик, що вимірюють сприйняття соціальної підтримки «(n=114)»

Шкали методики «Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки» - MSPSS, Г. Зімет	Коефіцієнт кореляції між шкалами	Шкали методики «Список оцінки міжособистісної підтримки» - ISEL-12, Ш. Коен
Значущий партнер	0,652**	Оцінка
Родина	0,340**	Матеріальна підтримка
Друзі	0,498**	Приналежність

*Примітка: ** кореляції значущі на рівні 0,01; *кореляції значущі на рівні 0,05*

Отже, в результаті кореляційного аналізу були виявлені значущі прямі зв'язки між неконформністю та показниками міжособистісної підтримки: підтримкою приналежності та матеріальною підтримкою; значущі обернені зв'язки між неконформністю та інтолерантністю до невизначеності, зокрема – гнітючою тривогою. Також встановлений зв'язок між двома опитувальниками, що досліджують соціальну підтримку, та між їх шкалами.

Висновки до розділу 2

В ході емпіричного дослідження психологічних чинників конформізму у студентів було виконано наступні завдання:

1. Були підібрані психодіагностичні інструменти для вимірювання цікавлячих нас явищ, що дали нам можливість належним чином дослідити чинники конформної поведінки студентів, її зв'язок з сприйняттям соціальної підтримки та інтолерантністю до невизначеності.. Зокрема, для вимірювання конформізму була підібрана методика *«Опитувальник креативної поведінки» (CBQ III, S.Porek, R. Bernacka, 2016)*, одна зі шкал котрої вимірює особистісну характеристику на континуумі «Конформність – Нонконформність». Був виконаний переклад цієї та інших англомовних методик українською для використання в цьому дослідженні.

2. Був організований збір даних вибірки українських студентів та визначені особливості нонконформної поведінки.

3. Шляхом порівняльного аналізу був з'ясований вплив на конформність деяких соціально-психологічних чинників. Зокрема, не було знайдено статистично значущих відмінностей за критеріями статі та віку, місця навчання та спеціальності для шкали «Нонконформності». Проте, були виявлені певні розбіжності за критерієм спеціальності: студенти гуманітарних спеціальностей відчувать більше прогностичної тривоги, ніж студенти соціальних спеціальностей; студенти гуманітарних спеціальностей менш толерантні до невизначеності, порівняно із студентами точних та соціальних напрямів.

Значущими розбіжностями відзначився критерій місцезнаходження ВНЗ за шкалами Міжособистісної підтримки (заг), Матеріальної підтримки та сприйманої підтримки від родини: студенти київських вишів оцінюють загальний рівень соціальної підтримки (зокрема матеріальну підтримку) значно вище, ніж студенти, що навчаються у вишах західної України. Також, студенти київських вишів оцінюють соціальну підтримку родини вище, за студентів західних регіонів України. Ці відмінності є доволі цікавими, але потребують детальніших досліджень для підтвердження (або спростування) наявності значимих відмінностей.

4. Шляхом факторного аналізу було виділено основні фактори нонконформної поведінки. У внутрішній структурі методики «Опитувальник креативної поведінки» в шкалі «конформності-нонконформності» можна виділити 5 латентних факторів, що описують складові конформності в студентів: антикрихкість, консеквентність (послідовність), домінування, самотність та опір.

5. Було проаналізовано кореляції між показниками конформної поведінки та індивідуально-психологічними якостями студентів і встановлено ряд значимих кореляцій. Були виявлені значущі позитивні зв'язки між нонконформністю та загальним сприйняттям міжособистісної підтримки, матеріальною підтримкою та приналежністю; значущі обернені зв'язки між нонконформністю та інтолерантністю до невизначеності, гнітючою тривогою. Зокрема:

- Достатній рівень *приналежності* дозволяє проявляти і відстоювати власну індивідуальну позицію (*нонконформізм*) Наявність друзів, знайомих, сім'ї – людей, що приймають і готові проводити час разом, спільно діяти, – закриває потребу в прийнятті, і людині не доводиться застосовувати конформну поведінку в пошуках визнання.
- *Відсутність* матеріальної підтримки, відсутність підтримки приналежності та загальної міжособистісної підтримки йдуть пліч-о-пліч з *високою гнітючою тривогою*, а вона, в свою чергу, несумісна з нонконформізмом.
- Що *більш конформна* людина, то *більша інтолерантність до невизначеності*, зокрема в компоненті *гнітучої тривоги*, за нею спостерігається.
- Високі рівні креативності, нонконформності та евристичної поведінки можливі лише за низьких рівнів гнітучої тривоги. А креативність і *нонконформність* потребують *високої толерантності до невизначеності*.

Отже, в результаті емпіричного дослідження були виконані усі поставлені завдання та досягнення його мета – дослідити взаємозв'язки між конформністю та такими психологічними чинниками, як соціальна підтримка та інтолерантність до невизначеності. Припущення були підтверджені: 1) люди, які нетерпимі до

невизначеності, зазвичай мають вищий рівень конформності; 2) конформність прямо пов'язана із потребою у соціальній підтримці.

ВИСНОВКИ

В результаті теоретичного та емпіричного досліджень даної теми було визначено і обґрунтовано психологічні чинники конформної поведінки студентів.

Можна зробити наступні висновки відповідно до поставлених завдань.

1. На основі огляду наукової літератури була сформульована сутність явища конформізму та окреслені різновиди соціального впливу.

Конформізм це певна форма поведінки, соціальне явище, а *конформність* – схильність до конформізму, стійка риса характеру особистості. Оскільки конформність досліджувалася як складова особистості студентів та в зв'язці з іншими психологічними чинниками поведінки, тому в роботу було взяте наступне визначення: *нонконформність* - схильність до незалежності дій, думок, суджень, цінностей та здатність чинити спротив тиску соціуму з метою захисту власних позиції; при цьому відсутність надмірної чутливості та страху порушення групових норм. *Нормативний* та *інформаційний* соціальні впливи обидвоє провакують конформність поведінки, мають свої особливості, але роблять це через два основні механізми: 1) бажання отримати соціальне схвалення; 2) бажання сформувати внутрішню правильну інтерпретацію реальності і бути правим. Конформізм забезпечує сталість системи, як в позитивному (стабільність), так і в негативному (одноманітність, монотонність) сенсах, просуваючи поведінку та ідеї більшості.

2. Були визначені індивідуально-психологічні властивості, що обумовлюють прояви конформної поведінки:

Соціально-демографічні характеристики (вік, стать, спеціальність) – частково впливають на схильність до конформної поведінки. Такі психологічні чинники, як *інтолерантність до невизначеності*, підвладність реакціям оточуючих, гостра потреба в соціальному схваленні особливості *сприйняття соціальної підтримки*, низька самооцінка сприяють конформності.

Ситуації невизначеності, непередбачуваність умов, дефіцит інформації, сам механізм конформізму відмовляти усьому інноваційному та рідкісному – логічно пов'язується із особистісною характеристикою *«Інтолерантність до невизначеності»*. Підвладність реакціям оточуючих, вирішальний вплив групи і стосунків у ній, потреба в соціальному схваленні та механізм конформізму як реакції на соціальний вплив – логічно пов'язується із особистісним *сприйняттям соціальної підтримки*.

3. З метою виміряти схильність до конформності та її психологічні детермінанти – сприйняття соціальної підтримки та інтолерантність до невизначеності, – були підібрані методики, структура та теоретична основа яких задовольняла наші запити, продиктовані надбаннями попереднього теоретичного дослідження проблеми та власною науковою зацікавленістю. Зокрема, для вимірювання конформізму була підібрана методика *«Опитувальник креативної поведінки»* (S.Porek, 2009, 2016), одна зі шкал котрої вимірює особистісну характеристику на континуумі «Конформність – Нонконформність». Був виконаний переклад цієї та інших англомовних методик українською для використання в цьому дослідженні.

4. Було проведено емпіричне дослідження у вибірці студентів українських ВНЗ. За його результатами: не було знайдено статистично значущих відмінностей за критеріями статі та віку, місця навчання та спеціальності для шкали «Нонконформності». Проте, були виявлені певні розбіжності за критерієм спеціальності: студенти гуманітарних спеціальностей відчувать більше прогностичної тривоги, ніж студенти соціальних спеціальностей; та менш толерантні до невизначеності, порівняно із студентами точних та соціальних напрямів. За усіма опитувальниками більшість респондентів має середні бали, що відповідає тенденціям нормального розподілу. Вийнятком стала шкала підтримки від значущих партнерів – за нею не помічено високих показників.

5. Було виявлено і описано кореляції між показниками конформності та особистими рисами. Зокрема, значущі позитивні зв'язки встановлені між нонконформністю та загальним сприйняттям міжособистісної підтримки,

матеріальною підтримкою та приналежністю; значущі обернені зв'язки між нонконформністю та інтолерантністю до невизначеності, гнітючою тривогою. Також в ході експлораторного факторного аналізу у внутрішній структурі методики «Опитувальник креативної поведінки» в шкалі «конформності-нонконформності» було виділено 5 латентних факторів, що описують складові конформності в студентів: антикрихкість, консеквентність (послідовність), домінування, самотність та опір.

Спираючись на данні, можна стверджувати наступне:

- Достатній рівень *приналежності* дозволяє проявляти *нонконформізм* - людині не доводиться застосовувати конформну поведінку в пошуках визнання.
- *Відсутність* матеріальної підтримки, підтримки приналежності та загальної міжособистісної підтримки йдуть пліч-о-пліч з *високою гнітючою тривогою*, а вона – несумісна з нонконформізмом.
- Що більш *нонконформна* людина, то більша *толерантність до невизначеності* за нею спостерігається. Зокрема в компоненті відсутності *гнітючої тривоги*,
- Креативність і *нонконформність* потребують *високої толерантності до невизначеності*.
- За високих рівнів гнітючої тривоги неможливі високі рівні креативності, нонконформності та евристичної поведінки.

Отримані дані свідчать про досягнення мети наукового дослідження та вирішення поставлених завдань в повному обсязі.

Перспективи подальших досліджень в цій темі лежать в глибшому аналізі встановлених зв'язків, аналізі подібних зв'язків на інших вибірках та розробці теоретичних та практичних просвітницьких заходів і корекційних програм. Також цінними видаються перспективи апробації англomовних методик для української вибірки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громова Г.М. Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості: дис. ... доктора філософії за спеціальністю : 053. Київ: Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 208 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/hromova-dis_07_2022.pdf.
2. Скоробагатська О. Феномен конформізму в контексті проблеми ефективності адміністративного управління. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка*, 2017. № 4 (68). С. 259–271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2017_4_25
3. Соловійова Г. С. Проблема конформізму як прояву прагнення особи до підкорення у зарубіжній політичній думці 30-70-х рр. XX століття. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Політологія»*, 2010. Т. 131. Вип. 118. С. 44-49. URL: <http://politics.chdu.edu.ua/article/view/74055>
4. Aronson E., O’Leary, M. The Relative Effectiveness of Models and Prompts on Energy Conservation: A Field Experiment in a Shower Room. *Journal of Environmental Systems*, 1983 №12, С. 219-224. URL: https://triggered.stanford.clockss.org/ServeContent?url=http://baywood.stanford.clockss.org/BWES/BAWOOD_BWES_12_3/UBD54Y9B61EFWUM6.pdf
5. Asch S. E. Opinions and social pressure. *Scientific American*, 1955. №193, С. 31–35 URL: <https://pdodds.w3.uvm.edu/teaching/courses/2009-08UVM-300/docs/others/everything/asch1955a.pdf>
6. Aziz N., Baharudin N., Alias N. Association between Stress and Social Support Perceived among Undergraduate Health Sciences Student. *Malaysian Journal of Medical Sciences*, 2023. №30, С. 176-183. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10325121/>
7. Bernacka R.E. Struktura czynnikowa skal konformizm i nonkonformizm Kwestionariusza Twórczego Zachowania KANH, „*Annales UMCS*”, sec. J, *Pedagogia–Psychologia*, 2003. №XVI, С. 31–45. URL: <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/publication/27236/edition/24352/content>
8. Bernacka R., Popek S., Gierczyk M. Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH III – prezentacja właściwości psychometrycznych / The Creative Behaviour Questionnaire CBQ III – presentation of the psychometric properties. *Annales - Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, Sectio J*, 2016. №XXIX. С. 33-57. 10.17951/j.2016.29.3.33 URL:

- https://www.researchgate.net/publication/318040153_Kwestionariusz_Tworczego_Zachowania_KANH_III_-_prezentacja_wlasciwosci_psychometrycznych_The_Creative_Behaviour_Questionnaire_CBQ_III_-_presentation_of_the_psychometric_properties
9. Boyd R., Richerson P. J. Culture and the evolutionary process. *Chicago: University of Chicago Press*, 1985. URL: https://archive.org/details/Boyd1985CultureAndTheEvolutionaryProcessBook_201901/page/n117/mode/1up
 10. Campbell J. D., Tesser A., Faurey P. J. Conformity and attention to the stimulus: Some temporal and contextual dynamics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1986. №51(2), C. 315–324. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.2.315>
 11. Carleton R. N., Norton P., Asmundson G. Fearing the unknown: A short version of the Intolerance of Uncertainty Scale. *Journal of anxiety disorders*, 2007. №21, C. 105-17. URL: https://www.researchgate.net/publication/7133147_Fearing_the_unknown_A_short_version_of_the_Intolerance_of_Uncertainty_Scale/citation/download
 12. Cohen S., Mermelstein R., Kamarck T., Hoberman, H.M. Measuring the functional components of social support. In *Sarason I.G., Sarason B.R. (Eds), Social support: theory, research, and applications. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1985*. URL: <https://www.cmu.edu/dietrich/psychology/stress-immunity-disease-lab/scales/pdf/function85chap.pdf>
 13. Cohen S., Hoberman H. M. Positive events and social supports as buffers of life change stress. *Journal of Applied Social Psychology*, 1983. №13(2), C. 99–125. URL: <https://www.cmu.edu/dietrich/psychology/stress-immunity-disease-lab/scales/pdf/cohenhober1983.pdf>
 14. Cohen S., McKay G. Social support, stress and the buffering hypothesis: A theoretical analysis. In *A. Baum S. E. Taylor J. E. Singer (Eds.), Handbook of psychology and health*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1984. C. 253-267 URL: https://lchc.ucsd.edu/MCA/Mail/xmcamail.2012_11.dir/pdfYukILvXsL0.pdf
 15. Coultas J. C. When in Rome... An Evolutionary Perspective on Conformity. *Group Processes & Intergroup Relations*, 2004. №7(4), C. 317-331. URL: https://www.researchgate.net/publication/247720500_When_in_Rome_An_Evolutionary_Perspective_on_Conformity
 16. Coultas J., van Leeuwen E. Conformity: Definitions, Types, and Evolutionary Grounding, 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/297738036_Conformity_Definitions_Types_and_Evolutionary_Grounding_c.189

17. Deutsch M., Gerard H. B. A study of normative and informational social influences upon individual judgment. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1955. №51(3), C. 629–636. URL: <https://doi.org/10.1037/h0046408>
18. Freeston M. H., Rheaume J., Letarte H., Dugas M. J., Ladouceur R. Why Do People Worry? Personality and Individual Differences, 1994. №17, C. 791-802.
19. Goldstein N., Cialdini R., Griskevicius V. A Room With a Viewpoint: Using Social Norms to Motivate Environmental Conservation in Hotels. *Journal of Consumer Research*, 2008. №35, C. 472-482. URL: https://www.researchgate.net/publication/23547467_A_Room_With_a_Viewpoint_Using_Social_Norms_to_Motivate_Environmental_Conservation_in_Hotels
20. Kiesler C. A., Kiesler S. B., Conformity. *Reading, Mass., Addison-Wesley.*, 1969.
21. Kim Do, Lee H., Kim J., Lee K.. Reliability and Validity of the Korean Version of Interpersonal Support Evaluation List-12 (ISEL-12). *Journal of Korean Neuropsychiatric Association*, 2012. №51, C. 416-421. URL: [10.4306/jknpa.2012.51.6.416](https://doi.org/10.4306/jknpa.2012.51.6.416)
22. Kim H., Markus H. R.. Deviance or uniqueness, harmony or conformity? A cultural analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1999. №77(4), C. 785–800. URL: https://www.researchgate.net/publication/232427971_Deviance_or_Uniqueness_Harmony_or_Conformity_A_Cultural_Analysis
23. Latané B. The psychology of social impact. *American Psychologist*, 1981. №36(4), C. 343–356. URL: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.36.4.343>
24. Lawande N. Understanding the Association Between Constructive Nonconformity and Innovative Work Behavior: an Employee Perspective. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 2023. №17, C. 83-96. URL: <https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2325&context=aabfj>
25. Mackie D. M. Systematic and nonsystematic processing of majority and minority persuasive communications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1987. №53(1), C. 41–52. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.1.41>
26. Merz E. L., Roesch S. C., Malcarne V. L., Penedo F. J., Llabre M. M., Weitzman O. B., Navas-Nacher E. L., Perreira K. M., Gonzalez F., Ponguta L. A., Johnson T. P., Gallo L. C. Validation of interpersonal support evaluation list-12 (ISEL-12) scores among English- and Spanish-speaking Hispanics/Latinos from the HCHS/SOL Sociocultural Ancillary Study. *Psychological assessment*, 2014. №26(2), C. 384–394. URL: https://www.researchgate.net/publication/259251329_Validation_of_Interpersonal_Support_Evaluation_List-12_ISEL-12_Scores_Among_English-and_Spanish-

Speaking_HispanicsLatinos_From_the_HCHSSOL_Sociocultural_Ancillary_Study

27. Moscovici S., Personnaz B. Studies in social influence: V. Minority influence and conversion behavior in a perceptual task. *Journal of Experimental Social Psychology*, 1980. №16(3), C. 270–282. URL: [http://grumlidesforets.free.fr/cours%20psycho/12%20perso/sem4/psy%20sociale/Moscovici%20et%20Personnaz%20\(1980\).pdf](http://grumlidesforets.free.fr/cours%20psycho/12%20perso/sem4/psy%20sociale/Moscovici%20et%20Personnaz%20(1980).pdf)
28. Myers D.G., Twenge J.M. Social Psychology. 12th Edition, McGraw-Hill, New York, 2016. C.164
29. Nguyen T. Mental Wellbeing among Urban Young Adults in a Developing Country: A Latent Profile Analysis. *Frontiers in Psychology*, 2022. №13. URL: [10.3389/fpsyg.2022.834957](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.834957).
30. Nisyrailou A., Simou M., Simos G.. A Cross-Sectional Study of How Harm Avoidance, Incompleteness and Intolerance of Uncertainty Contribute to Obsessive–Compulsive Disorder in University Students. *Psychiatry International*, 2024. №5. C. 121-133. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9480491/>
31. Payne T., Andrew M., Butler K., Wyatt S., et al. Psychometric Evaluation of the Interpersonal Support Evaluation List–Short Form in the ARIC Study Cohort. *SAGE Open*, 2012. №2. URL: https://www.researchgate.net/publication/258187067_Psychometric_Evaluation_of_the_Interpersonal_Support_Evaluation_List-Short_Form_in_the_ARIC_Study_Cohort
32. Schlenker B. R., Weigold M. F. Self-identification and accountability. In R. A. Giacalone & P. Rosenfeld (Eds.), *Impression management in the organization*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1989. C. 21–43.
33. Sherif M. The psychology of social norms. *Harper*, 1936.
34. Simos G., Nisyrailou A. Factor Structure, Validity and Reliability of the Intolerance of Uncertainty Scale -12 (IUS-12) in a Greek Undergraduate Sample. *Psychiatry International*, 2023. №4(2), C. 68-78. URL: <https://doi.org/10.3390/psychiatryint4020010>
35. van Leeuwen E. J., Cronin K. A., Haun D. B. A group-specific arbitrary tradition in chimpanzees (*Pan troglodytes*). *Animal cognition*, 2014. №17(6), C. 1421–1425. URL: https://www.researchgate.net/publication/263014686_A_group-specific_arbitrary_tradition_in_chimpanzees_Pan_troglodytes
<https://doi.org/10.1007/s10071-014-0766-8>
36. Zimet G., Dahlem N., Zimet S., Farley G. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment - J PERSONAL ASSESS*, 1988.

№52, C. 30-41. URL:
https://www.researchgate.net/publication/240290845_The_Multidimensional_Scale_of_Perceived_Social_Support

37. Zimet G. Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) - Scale Items and Scoring Information, 2016. URL:
https://www.researchgate.net/publication/311534896_Multidimensional_Scale_of_Perceived_Social_Support_MSPSS_-_Scale_Items_and_Scoring_Information

ДОДАТКИ

Додаток А

«Опитувальник креативної поведінки» (Creative Behaviour Questionnaire III (CBQ III), S.Popek, 2009, 2016) – в перекладі Юношевої С.О.

The questionnaire CBQ III contains statements concerning different human activities and processes that take place while learning or while performing an action.

In order to answer the questions, please underline the letter corresponding to the answer which you agree with most. Do not omit to mark any statements.

Прочитайте наведені твердження і оберіть відповідь, з якою Ви погоджуєтесь найбільше.

Варіанти відповіді надаються для кожного питання:

A – Так

B – Скоріше так

C – Немає думки

D – Скоріше ні

E – Ні

1. I enjoy expressing my thoughts in writing.	Мені подобається виражати свої думки письмово.
2. I quickly adapt to new places and situations.	Я швидко адаптуюся до нових місць і ситуацій.
3. I inquisitively analyze any new information or phenomenon I come across.	Я допитливо аналізую будь-яку нову інформацію чи явище, з яким стикаюсь.
4. I enjoy being in charge of people and situations.	Мені подобається панувати над людьми та ситуаціями.
5. I believe other people are entitled to their own opinions, views and beliefs, even if I do not agree with them.	Я вважаю, що інші люди мають право на свою власну думку, погляди і переконання, навіть якщо я не погоджуюсь з ними.
6. I solve problems independently, without following other people's ideas.	Я вирішую проблеми незалежно, не слідуючи ідеям інших людей.

7. I deal with new or difficult situations most efficiently when I can work independently.	Я справляюся з новими чи складними ситуаціями найбільш ефективно тоді, коли я можу працювати самостійно.
8. When I study, I always aim to understand the crux of the issue.	Коли я навчаюся, я завжди маю на меті зрозуміти суть питання.
9. I attach great importance to performing tasks in a way that is different to how other people of my age group perform them.	Я вважаю важливим виконувати задачі відмінним від того, як їх виконують однолітки способом.
10. I am artistically gifted.	Я художньо обдарована людина.
11. I enjoy daydreaming and I have plenty of original ideas.	Мені подобається мріяти і я маю багато оригінальних ідей.
12. I usually make decisions independently and am not influenced by pressure from other people.	Зазвичай я приймаю рішення незалежно і я не піддаюся тиску зі сторони інших.
13. I am curious about everything that surrounds me.	Мене цікавить все, що оточує мене.
14. I try to approach a given task from various angles.	Я намагаюся підходити до одного завдання з різних сторін.
15. I like it when somebody gives me hints on how to learn.	Мені подобається, коли хтось підказує мені, як вчитися.
16. I support all innovations.	Я підтримую всі інновації.
17. I construct and improve the appliances I use in my own environment.	Я конструюю та покращую прилади, які я використовую в моєму середовищі.
18. I reach my goals despite any difficulties.	Я досягаю своїх цілей не зважаючи на жодні складнощі.
19. New and convincing arguments usually make me change my point of view.	Нові і переконливі аргументи зазвичай змушують мене змінити свою точку зору.
20. I perform strenuous and difficult tasks with persistence and enthusiasm, right up to the end.	Я виконую виснажливі та складні задачі наполегливо, з ентузіазмом і до кінця.
21. I like to expand my knowledge and I don't need encouragement to do that.	Я люблю розширювати своє знання і я не потребую заохочень, щоб робити це.
22. I enjoy taking the initiative and acting accordingly.	Мені подобається проявляти ініціативу та діяти відповідно.
23. I like thinking of various improvements in my environment.	Я люблю думати про різноманітні покращення в своєму середовищі.
24. I am cautious when expressing an opinion for the fear of being ridiculed.	Я обережний/-а у вираженні власних думок через страх бути висміяним.

25. Before I comply with regulations or directives, I first check if they make sense.	Перш ніж виконувати правила і накази, я спершу аналізую, чи мають вони сенс.
26. I feel that I am better than others and this encourages me to act.	Я відчуваю, що я кращий/-а за інших і це спонукає мене діяти.

Розрахунки:

Пункти 24 та 15 оцінюються в зворотному порядку.

A – Так	4 бали
B – Скоріше так	3 бали
C – Немає думки	2 бали
D – Скоріше ні	1 бал
E – Ні	0 балів

- Сума питань № 1, 3, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 23 – складає субшкалу **Алгоритмічного – Евристичного мислення**. Що більше значення – то вища евристичність.
- Сума питань № 2, 4, 5, 7, 9, 12, 16, 18, 20, 22, 24, 25, 26 – складає субшкалу **Конформності – Нонконформності**. Що більше значення – то вища нонконформність.
- Сума усіх питань – складає загальну шкалу **Відтворення – Творчості (Креативного ставлення)**. Що більше значення – то вища креативність.

Список оцінки міжособистісної підтримки
(Interpersonal Support Evaluation List, shortened version -12 items, Cohen & Hoberman) – в перекладі Юношевої С.О.

Instructions: This scale is made up of a list of statements each of which may or may not be true about you. For each statement circle "definitely true" if you are sure it is true about you and "probably true" if you think it is true but are not absolutely certain. Similarly, you should circle "definitely false" if you are sure the statement is false and "probably false" if you think it is false but are not absolutely certain.

Інструкція: Оберіть варіант відповіді, який найкраще виражає ступінь правдивості твердження про Вас.

Оберіть варіант "Точно вірно" якщо Ви впевнені, що це твердження про Вас. Оберіть "Можливо вірно", якщо ви вважаєте твердження правдивим, але не маєте абсолютної в тому впевненості.

Варіанти відповіді надаються для кожного питання:

- 1 - Точно невірно
- 2 - Можливо невірно
- 3 - Можливо вірно
- 4 - Точно вірно

1	If I wanted to go on a trip for a day (for example, to the country or mountains), I would have a hard time finding someone to go with me.	Якби я хотів/-ла відправитись у подорож на один день (наприклад, за місто чи у гори), мені було б важко знайти когось, хто поїхав би зі мною
2	I feel that there is no one I can share my most private worries and fears with.	Я відчуваю, що немає нікого, з ким я можу поділитися своїми найінтимнішими переживаннями та страхами.

3	If I were sick, I could easily find someone to help me with my daily chores.	Якби я захворів/-ла, я б легко знайшов_-ла когось, хто допоможе мені з щоденними справами.
4	There is someone I can turn to for advice about handling problems with my family.	У мене є хтось, до кого я можу звернутися за порадою стосовно моїх сімейних проблем.
5	If I decide one afternoon that I would like to go to a movie that evening, I could easily find someone to go with me.	Якби одного дня я вирішив/-ла сходити в кіно в той же день увечері, я би легко знайшов/-ла когось, хто пішов би зі мною.
6	When I need suggestions on how to deal with a personal problem, I know someone I can turn to.	Коли мені потрібні пропозиції щодо вирішення персональної проблеми, я знаю когось, до кого можу звернутися.
7	I don't often get invited to do things with others.	Мене не часто запрошують робити щось з іншими.
8	If I had to go out of town for a few weeks, it would be difficult to find someone who would look after my house or apartment (the plants, pets, garden, etc.).	Якби мені довелося поїхати з міста на кілька тижнів, мені було б складно знайти когось, хто б доглянув мій дім (полити рослини, накормити домашніх улюбленців тощо)
9	If I wanted to have lunch with someone, I could easily find someone to join me.	Якби я захотів/-ла повечеряти з кимось, мені було б легко знайти когось, хто приєднається.
10	If I was stranded 10 miles from home, there is someone I could call who could come and get me.	Якби я застряг за 15км від дому, я би міг зателефонувати комусь, хто зможе прийти і забрати мене.
11	If a family crisis arose, it would be difficult to find someone who could	Якби виникла сімейна криза, було б важко знайти когось, хто міг би дати

	give me good advice about how to handle it	мені хорошу пораду, як з нею справлятися.
12	If I needed some help in moving to a new house or apartment, I would have a hard time finding someone to help me.	Якби мені знадобилася допомога в переїзді в новий дім, мені б було важко знайти когось, хто мені допоможе.

Розрахунки:

Пункти 1, 2, 7, 8, 11, 12 оцінюються в зворотному порядку.

- Пункти 2, 4, 6, 11 складають субшкалу «Підтримка оцінки».
- Пункти 1, 5, 7, 9 складають субшкалу «Підтримка приналежності».
- Пункти 3, 8, 10, 12 складають субшкалу «Матеріальної підтримки».

Додаток В

**«Шкала інтолерантності до невизначеності» (IUS – 12) Н. Карлетона
(в адаптації Г. Громової)**

Інструкція: Будь ласка, обведіть число, яке найкраще відповідає тому, наскільки ви згодні з кожним пунктом:

	1 - Зовсім не типово для мене	2 - Майже не типово для мене	3 - Певною мірою типово для мене	4 - Значною мірою типово для мене	5 - Дуже типово для мене
1. Непередбачувані події мене сильно засмучують					
2. Я засмучуюсь, коли у мене немає всієї необхідної мені інформації.					
3. Невизначеність заважає мені жити повним життям.					
4. Слід завжди думати наперед, аби уникати несподіванок.					
5. Навіть при відмінному плануванні незначна непередбачувана подія може все зіпсувати.					

6. Коли приходить час діяти, невідомість паралізує мене.					
7. Коли я непевний, я не можу нормально функціонувати.					
8. Я завжди хочу знати, що чекає на мене у майбутньому.					
9. Я терпіти не можу, коли щось застає мене зненацька.					
10. Найменший сумнів може перешкодити мені діяти.					
11. Я повинен мати змогу організувати все заздалегідь.					
12. Я маю уникати будь-яких невизначених ситуацій					

Підрахунок балів:

Шкала Прогностичної Тривоги: 2,4,5,8,9, 11, 12

Шкала Гнітючої Тривоги: 1,3,6,7,10

Додаток Г

Багатовимірна шкала сприйняття соціальної підтримки
(The Multidimensional Scale of Perceived Social Support, Zimet et al., 1988) – в
перекладі Юношевої С.О.

Інструкція: Нас цікавить, як ви ставитеся до наступних тверджень. Уважно прочитайте кожне твердження. Вкажіть, як ви ставитеся до кожного твердження за цією шкалою:

Дуже сильн о незгоде н	Незгоден	Дещо незгоде н	Нейтрально	Дещо погоджуюс ь	Погоджуюс ь	Дуже сильно погоджуюс ь
1	2	3	4	5	6	7

1	There is a special person who is around when I am in need.	У мене є особлива людина, яка поруч, коли я того потребую.
2	There is a special person with whom I can share my joys and sorrows.	У мене є особлива людина, з якою я можу поділитися своїми радостями і печаллями.
3	My family really tries to help me.	Моя сім'я дійсно намагається допомагати мені.
4	I get the emotional help and support I need from my family.	Я отримую емоційну допомогу та підтримку, яких потребую, від моєї сім'ї.
5	I have a special person who is a real source of comfort to me.	Я маю особливу людину, яка є реальним джерелом комфорту для мене.
6	My friends really try to help me.	Мої друзі дійсно намагаються допомагати мені.

7	I can count on my friends when things go wrong.	Я можу покладатися на своїх друзів, коли справи йдуть погано.
8	I can talk about my problems with my family	Я можу говорити про свої проблеми з моєю сім'єю.
9	I have friends with whom I can share my joys and sorrows.	У мене є друзі, з якими я можу поділитися своїми радостями і печаллями.
10	There is a special person in my life who cares about my feelings.	У мене в житті є особлива людина, яка турбується про мої почуття.
11	My family is willing to help me make decisions.	Моя сім'я готова допомогти мені приймати рішення.
12	I can talk about my problems with my friends.	Я можу говорити про свої проблеми з моїми друзями.

Розрахунки: Щоб підрахувати загальний бал: підсумуйте всі 12 пунктів. Цей загальний бал також можна розрахувати як середній бал (поділити на 12).

Щоб обчислити середні оцінки субшкали:

Субшкала «Значущі партнери»: підсумуйте пункти 1, 2, 5 і 10, потім розділіть на 4.

Субшкала «Сім'я»: підсумуйте пункти 3, 4, 8 і 11, потім розділіть на 4.

Субшкала «Друзі»: підсумуйте пункти 6, 7, 9 і 12, а потім розділіть на 4.

Додаток Д

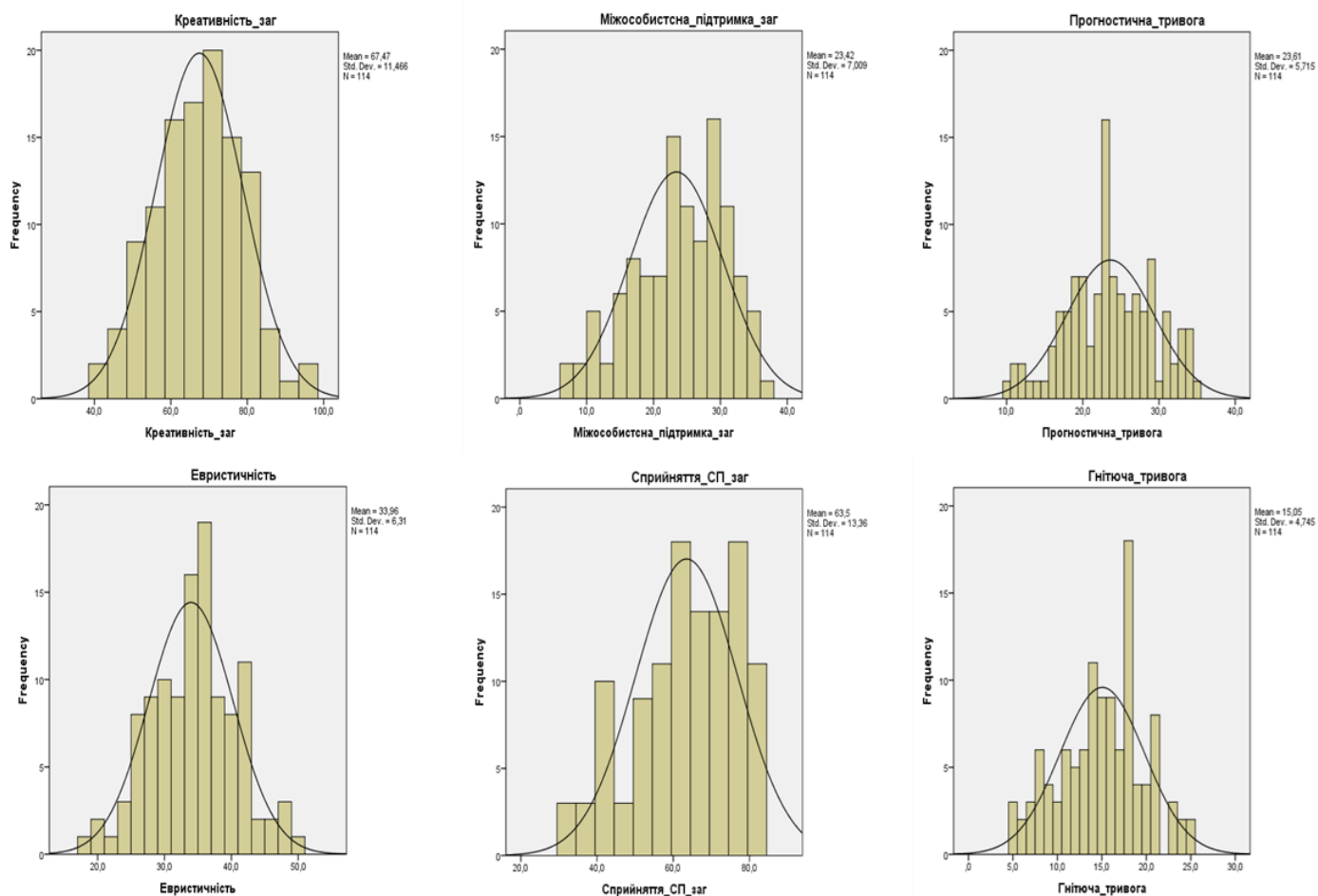

Рисунок. Д.1 Частотні гістограми кількісних показників шкали «Креативність (заг)», «Евристичність»; «Міжособистісна підтримка (заг)», «Сприйняття соціальної підтримки (заг)», субшкал «Прогностична тривога», «Гнітюча тривога»

Таблиця Д.2 – Критерій КМО, критерій сферичності Барлетта та goodness-of-fit тест для факторного аналізу за шкалою «Нонконформність»

KMO and Bartlett's Test					
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.			,652		
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square		211,076		
	df		78		
	Sig.		,000		
			Goodness-of-fit Test		
			Chi-Square	df	Sig.
			16,076	23	,852

Додаток Е

Таблиця Е.1 - Kruskal-Wallis Test: перевірка відмінності результатів за фактором «вік» для шкали «родина»

	ВІК	N	Mean Rank		
Родина(n=100)	1,00	14	32,82		
	2,00	48	46,42		
	3,00	31	60,03	Chi-Square	13,315
	4,00	7	71,64	df	3
	Total	100		Asymp. Sig.	,004
Родина(n=114)	1	19	49,34		
	2	51	52,14		
	3	34	65,35	Chi-Square	6,855
	4	10	73,65	df	3
	Total	114		Asymp. Sig.	,077

Таблиця Е.2 - ANOVA: перевірка відмінності результатів за фактором «стать» для деяких шкал

N=114		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Нонконформність	Between Groups	26,740	1	26,740	,611	,436
	Within Groups	4899,725	112	43,748		
	Total	4926,465	113			
Оцінка	Between Groups	27,618	1	27,618	3,060	,083
	Within Groups	1010,952	112	9,026		
	Total	1038,570	113			
Значущий_партнер	Between Groups	11,696	1	11,696	4,168	,044
	Within Groups	314,243	112	2,806		
	Total	325,939	113			

Додаток Ж

Таблиця Ж.1 - Кореляційний аналіз між шкалами усіх опитувальників для вибірки українських студентів

		Креативність заг	Неконформність	Евристичність	Міжособиста підтримка заг	Оцінка	Приналежність	Матеріальна підтримка	ІТН заг	Прогностична тривога	Гнітюча тривога	Сприйняття СП заг	Значущий партнер	Родина	Друзі
Креативність	Pearson Correlation	1	,893**	,882**	,305**	,130	,350**	,252**	-,185*	-,025	-,345**	,134	,024	,116	,169
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,001	,167	,000	,007	,048	,788	,000	,154	,798	,218	,073
Неконформність	Pearson Correlation	,893**	1	,577**	,294**	,128	,349**	,228*	-,240*	-,078	-,392**	,097	,034	,073	,113
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,001	,175	,000	,015	,010	,412	,000	,305	,722	,440	,232
Евристичність	Pearson Correlation	,882**	,577**	1	,246**	,103	,271**	,220*	-,086	,035	-,216*	,143	,009	,135	,188*
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,008	,276	,004	,019	,364	,713	,021	,130	,925	,153	,045
Міжособиста підтримка заг	Pearson Correlation	,305**	,294**	,246**	1	,771**	,848**	,778**	-,136	,002	-,278**	,687**	,572**	,378**	,549**
	Sig. (2-tailed)	,001	,001	,008		,000	,000	,000	,148	,981	,003	,000	,000	,000	,000
Оцінка	Pearson Correlation	,130	,128	,103	,771**	1	,467**	,356**	-,065	,008	-,141	,644**	,652**	,329**	,408**
	Sig. (2-tailed)	,167	,175	,276	,000		,000	,000	,493	,937	,136	,000	,000	,000	,000
Приналежність	Pearson Correlation	,350**	,349**	,271**	,848**	,467**	1	,555**	-,138	,001	-,280**	,532**	,413**	,243**	,498**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,004	,000	,000		,000	,144	,988	,003	,000	,000	,009	,000
Матеріальна підтримка	Pearson Correlation	,252**	,228*	,220*	,778**	,356**	,555**	1	-,126	-,004	-,251**	,464**	,288**	,340**	,409**
	Sig. (2-tailed)	,007	,015	,019	,000	,000	,000		,180	,963	,007	,000	,002	,000	,000
ІТН заг	Pearson Correlation	-,185*	-,240*	-,086	-,136	-,065	-,138	-,126	1	,933**	,901**	-,038	,078	-,098	-,087
	Sig. (2-tailed)	,048	,010	,364	,148	,493	,144	,180		,000	,000	,688	,412	,299	,357

Таблиця Ж.3 – Результати тесту нормальності розподілу

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Креативність_заг	,045	114	,200*	,992	114	,738
Нонконформність	,066	114	,200*	,992	114	,789
Евристичність	,090	114	,023	,992	114	,742
Міжособистсна_підтримка_заг	,094	114	,015	,970	114	,012
Оцінка	,130	114	,000	,931	114	,000
Приналежність	,139	114	,000	,946	114	,000
Матеріальна_підтримка	,120	114	,000	,947	114	,000
ІТН_заг	,052	114	,200*	,987	114	,344
Прогностична_тривога	,072	114	,200*	,984	114	,181
Гнітюча_тривога	,092	114	,018	,978	114	,061
Сприйняття_СП_заг	,082	114	,060	,958	114	,001
Значущий_партнер	,164	114	,000	,870	114	,000
Родина	,110	114	,002	,942	114	,000
Друзі	,136	114	,000	,915	114	,000

*. This is a lower bound of the true significance.

a. Lilliefors Significance Correction

Ім'я користувача:
Педагогіки та психології Кучерява Катерина

ID перевірки:
1016334877

Дата перевірки:
08.06.2024 12:36:37 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
08.06.2024 12:41:22 EEST

ID користувача:
100005735

Назва документа: Юношева С.О._ Психологічні чинники конформної поведінки студентів

Кількість сторінок: 57 Кількість слів: 12826 Кількість символів: 102136 Розмір файлу: 332.03 KB ID файлу: 1016135428

2.69% Схожість

Найбільша схожість: 0.47% з Інтернет-джерелом (<https://nauka.khmnmu.edu.ua/wp-content/uploads/dysertatsiia-pyliave..>)

2.42% Джерела з Інтернету

248

Сторінка 59

1.69% Джерела з Бібліотеки

196

Сторінка 60

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

1